ეროვნული ბიბლიოთეკა

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ი/ვ ი ს ტ ო რ ი ი ს ფაკულტეტი

ვ ა რ თ ა გ ა ვ ა ავთანდილ ოსაკის ძე

ს ა ე ი ვ ლ ო მ ი შ რ ო მ ა საქართველოს არქეოლოგიაში

თ ე მ ა :

"საჩხერის რაიონის მაცერიალური კულტურის ძეგლები ქორეთის საშუალო სკოლის მუზეუმის მასალების მიხედვით"

1966 წელი

ეროვნული ბიბლიოთეკა

საჩხერის რაიონის მაგნეტიალური კვლევების ძეგლები ეროვნის საშუალო სკოლის მუზეუმის მასალების მიხედვით

ს ა ს ა რ ჩ ე ლ ი :

1. შესავალი.
2. მუზეუმის შექმნის მოკლე ისტორია.
3. მუზეუმის ლოკალური და პალეონტოლოგიური მასალები.
4. ქვის ხანის მაგნეტიალური კვლევების ძეგლები.
5. ბრინჯაოს ხანის მაგნეტიალური კვლევების ძეგლები.
6. რკინის ხანის მაგნეტიალური კვლევების ძეგლები.
7. [illegible]
8. ნუმიზმატიკური ძეგლები.
9. ეთნოგრაფიული მასალები.
10. დასკვნა.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

შესავალი

საჩხერის რაიონში ჯერ კიდევ მიმდინარე საუკუნის დასაწყისში მიიპყრო არქეოლოგია ყურადღება. ეს დაინტერესება გამოიწვია იმ შესანიშნავმა მაგერიალური კულტურის ძეგლებმა, რაც იმ პერიოდში შემოხვევით აღმოჩენილ იქნა საჩხერეში, სადაც 1910 წელს საეკლესიო საფუძვლები ჩაატარა პროფესორმა ექვთიმე ტ ა ფ ა ე ვ ი ლ მ ა. ეს იყო ყორღანული ციკლის საფარები, რომელშიაც გამოვლენილ იქნა სპილენძ-ბრინჯაოს საფალავნები ნივთები. პროფესორ ტაფაევილის აღნიშნული ნივთები ეროვნულ ბიბლიოთეკაში ნიმუშებად ყობანის კულტურისადმი დამახასიათებელ არქეოლოგიურ მასალებს.

1939 წლიდან საჩხერის არქეოლოგიური ძეგლების შესწავლას ხელი მოჰკიდა პროფესორმა ბ. კუფტინმა. იგი წლების განმავლობაში აწარმოებდა საძიებო და გათხრით საფუძვლებს ყვირილის ბემი წლებე, რის შედეგადაც გამოავლინა ბრინჯაოს ეპოქის მრავალი მნიშვნელოვანი ძეგლი; აღასრულა მიკვლეული იქნა განვითარებული ბრინჯაოს ხანის ძეგლებიც.

1951 წლის გაზაფხულზე პროფესორი კ უ ფ ტ ი ნ ი არქეოლოგიურ გათხრას აწარმოებდა საჩხერის რაიონის სოფელ ქორეთში ე.წ. "დიდ-ვლის ანუ ბჟიწევის ციხეზე", რომელიც სოფლების - ქორეთის და ბჟიწევის საზღვარზეა აგებული. ტერიტორიული იგი ეკუთვნის ქორეთს, მაგრამ ვინაიდან უფრო ბჟიწევთანაა ახლო, ამჯერად ხალხი მას "ბჟიწევის ციხესაც" ეძახის.

"დიდვლის ციხე" წარმოადგენდა საფორტიფიკაციო-საგანგებო კოშკს, რომლის აშენების ხანა პროფესორმა კუფტინმა მე-17 საუკუნის დასაწყისი მიიჩნია. ამ ციხიდან საბრძოლო-აღმოსავლეთით ოციოდე მეტრზე დღესაც მეჩანრეობს საფუძვლი ბოძის ხელოვნური ბრტყელი ქვა, რომლის გათხრასაც პროფ. კუფტინი აწარმოებდა ერთი კვირის განმავლობაში. ამ რაიონიდან იგი ფიქსირებულია საჩხერის არქეოლოგიურ ძეგლებს.

"დიდვლის ციხის" ხელოვნურ ტერასაზე აღმოჩნდა ბრინჯაოს აღრინდელ ხანისათვის დამახასიათებელი ბევრი საინტერესო მაგერიალური კულტურის ძეგლები.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ამ ტერის შესახებ ოდარ ჯაფარიძე წერდა : "ბრინჯაოს კულტურის ხანისა უნდა იყოს აგრეთვე ბორცვი სოფ. ბეინეულთან".[1]

ჩვენს ოჯახში /სოფ. ბეინეული/ წლების განმავლობაში ინახებოდა აღნიშნული ციხეზე ნაპოვნი ოქროს შესანიშნავი ფიბულა და შუბის პირი. ეს უკანასკნელი გამგზავნეს ბიან გალავანი პირადად პროფესორ ბ.კუფტინთან. ფიბულა მივუტანეს საჩხერის რაიონის სოფელ ეორეთის საშუალო სკოლის ისტორიის მასწავლებელს ციხეზე ლაბორატორიულ, რომელსაც დღეს აქვს დაცული ის მიერვე ... ფუძეცანური ცნობილ "ეორეთის მუზეუმში".

ბალეული გამოცემაში სახელწოდება "ბეინეული" წარმოდგენილია ჩვეულებული სიტყვიერად და ნიშნავს "მწვანე ნიორს".ეს გამოცემა მარტლა სინამდვილიდან უნდა გამომდინარეობდეს,ვინაიდან ოდესღაც ჩვეულებრივ ენაში ოდესაც ხმარობდა სიტყვა "ბეინეული",რომელიც ქართული "მწვანე ხახვს" ნიშნავს. ეტყობა ამ სიტყვამ საუკუნეების განმავლობაში თავისებური ტრანსფორმაციის განიცადა ქართული ენის წყალობით.აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ეორეთ ბეინეული ხარაგაულის რაიონშიც არსებობს ისევ, როგორც შეორე ეორეთი -ასალვანის რაიონში.

აღსანიშნავია ის გარემოება,რომ საჩხერის მახლობლად მდებარე ადგილს,სადაც აღმოჩენილ იქნა ბრინჯაოს ხანის შესანიშნავი მატერიალური კულტურის ძეგლები, ოდესაც "ნაჩერქებევი" ეწოდებოდა. ყოველივე ეს იმ საკენ უნდა მიგვითითებდეს,რომ ალბათ საჩხერის რაიონის ერთ ადგილებს ჩერქებები ესახლნენ...

საჩხერის რაიონის მატერიალური კულტურის ძეგლების გამოვლენის საქმეში დაუფასებელი ღვაწლი მიუძღვით ამავე სკოლის ნორჩ არქეოლოგებს, რომელთა მიერ შემთხვევით მოპოვებული უნიკალური მასალების ბაზაზე შეიქმნა მდიდარი სასკოლო მუზეუმი.მისი ხელმძღვანელი,რომელიც ბევრჯერ ამოვნიშნეთ, ირის მიხეილ ბავშვის ძე ტატიშვილი,-ბავშვი საქმის შესანიშნავი მცოდნე და ყველასთვის საყვარელი ადამიანი.

ადგილობრივი მუზეუმის ირგვლივ მიმ. ტატიშვილმა ჩვენი ბესკუბლიკის ჭურნალ-გაზეთებში ქართულ და რუსულ ენებზე გამოაქვეყნა არაერ

1. ავტორთა კოლექტივი :"საქართველოს არქეოლოგია",თბილისი, 1959წ. გვერდი 98.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

საინტერესო სტატია და გამოკვლევა.

ბავის წიგნში არქეოლოგმა დომენტი ქორიძემ ამ საკითხს სპეციალურად დაუთმო ხანი და აღნიშნა : "საჩხერის რაიონის მატერიალური კულტურის ძეგლების შესახებ ჩამოყალიბებულ საკმაოდ სტატია გამოაქვეყნა სოფ. ქორეთის საშუალო სკოლის ისტორიის მასწავლებელმა მ. კოტატიშვილმა, რომლის ხელმძღვანელობითაც სკოლამ შეძლო არქეოლოგიური ძეგლებით საკმაოდ მდიდარი სასკოლო მუზეუმის შექმნა."[1/]

საჩხერის რაიონის არქეოლოგიური ძეგლების შესწავლაზე ნაღების განმავლობაში მუშაობდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი არქეოლოგი ოთარ ჯაფარიძე, რომლის შესახებაც იგი წერდა : "მ. ყვირილის ბეთო ნეტრე, საჩხერის რაიონში ,,ყველასაკენ" ხანებში ბრინჯაოს ბანის მეტად საყურადღებო მასალები აღმოჩნდა. განსაკუთრებით აღსანიშნავია საჩხერეს და სოფ. ქორეთში გამოვლენილი ბრინჯაოს კულტურის ადრინდელი საფეხურის ძეგლები. საჩხერეში ამ დროის მასალა ჯერ კიდევ 1909 წელს აღმოჩნდა."[2/]

საჩხერის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი არქეოლოგიური ძეგლების ერთი ნაწილი შემთხვევითია გამოვლენილი, რომელთაც ფასდაუდებელი ღირებულება აქვ

ამგვარად, ნათელი ხდება, რომ საჩხერის რაიონი მეტად მდიდარია ლითონის წარმოების ადრეული ხანის ძეგლებით, რომელთა ნიმუშები სხვადასხვა ადგილებიდან მოპოვებული და იმეორებენ ერთმანეთს, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ ყვირილის ბეთო ნეტრე ერთ-ერთ საწარმოო რაიონს წარმოადგენდა.

"მრავალრიცხოვანი და მრავალფეროვანი ინვენტარი, რომლის შორის საკმაო რაოდენობით დახვეწილი, კარგად ნაკეთები საბრძოლო და სამეურნეო ხასიათის ნივთების და მათ შორის ნივთები მაღალი ტემპერატურით შესრულებული სამკაულებითაც გვსვამდა, მიუთითებს იმაზე, რომ საჩხერის ტერიტორიაზე ამ პერიოდში საკმაოდ დახელოვნებული ხელოსნებს უცხოვრიათ და მეტალურგიული წარმოება საკმაოდ განვითარებული ყოფილა".[3/]

---

1. ქორიძე დ. მატერიალური კულტურის უძველესი ძეგლები/საჩხერის რაიონი თბილისი, 1961 წელი, გვ. 4.
2. ავთორია კოლექტივი, "საქართველოს არქეოლოგია", თბილისი, 1959; გვ397
3. ქორიძე დ. დასახელებული ნაშრომი, გვ. 7.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მუზეუმის შექმნის მოკლე ისტორია

სიტყვა "მუზეუმი" ბერძნულია /museion / და ნიშნავს მუზების კერას; თანამედროვე გაგებით კი-ადგილსამყოფელს, რომელიც აგროვებს, იცავს და გამოფენს დასათვალიერებლად ხელოვნების ნაწარმოებს, ისტორიულ, სამეცნიერო-საბუნებისმეტყველო ექსპონატებს.

ქუთაისის საშუალო სკოლაში იმდენი კულტურულ-მაგენერალური ძვირფასეულობა თავმოყრილი, რომ ადვილად სპეციალისტებიც კი თანამად უწოდებენ მას "მუზეუმს". მისი შექმნის ისტორია სულ რაღაც თუთხმეტიოდე წელს მოიცავს. პირველი საფუძველი მას ჩაეყარა დაახლოებით 1951 წელს, როდესაც მოსწავლეთა მიერ ქუთაისში, ოქტომბრის ყანებში, შემთხვევით ნაპოვნი იქნა ბრონზეული ფალის ნიშანი. სულ მალე ამ ნიშანს მრავალი ნუმიზმატიკური კოლექცია მიეყარა, რომელთა შესახებაც ისტორიის მასწავლებელმა ნ. კოტანიშვილმა საგანგებო ერუდიციის სტატია გამოაქვეყნა საჩხერის რაიონულ გაზეთში: "ანსაკუთრებით საყურადღებოა მოსწავლეთა მიერ ნაპოვნი ფალები. ფალი ძალიან უძველესი და ფრიზულოვანი ძვირფასეულობა. ფალის ამგვარ ნიშნის მოსვლა ადასტურებს მორეული ნარსულის სურათის აღდგენა და დათარიღება." 1/.

უკვე 1955 წლის ოქტომბერში მოსწავლეთა მიერ შეგროვებული ექსპონატების ბაზაზე გაიხსნა სასკოლო-საგანმანათლებლო ისტორიული მუზეუმი, სადაც ეტ-ნე მეფე ხვადასხვა ნივთი იყო გამოფენილი.

მაშინ მუზეუმს ძირითადად ორი მიმართული ჰქონდა: პალეონტოლოგიისა და ისტორია-არქეოლოგიისა.

პირველ სექციაში წარმოდგენილი იყო საჩხერის რაიონისათვის დამახასიათებელი ცხოველური ნაშთები მრავალი მილიონი წლის წინათ არსებული ორგანიზმებისა, რომელთა მსგავსნი უკვე გადაშენებულნი

ორ არსებობენ.

განსაკუთრებით კარგად იყო წარმოდგენილი ისტორია-არქეოლოგიის

---

1. ნ. კოტანიშვილი, "ძველი ნივთი ახალ ადგილას", [საჩხერის რაიონული გაზეთი "ოქტომბრის გზით", №50, 26/ VI- 1952 წ. გვ. 2.]

ეროვნული ბიბლიოთეკა

კანონიერება ქვის ხანის, სპილენძ-ბრინჯაოს ხანის, რკინის ხანის და შუასაუკუნეების სექციები.

"ჩვენი სკოლის მუზეუმმა არაერთი მეცნიერის ყურადღება მიიპყრო. მოკლე დროის განმავლობაში ეს მუზეუმი ინახულა და დაათვალიერა 30-ზე მეტმა მეცნიერ მუშაკმა. მათ შორის სხვ. კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსმა ბრონეკენერმა შალვა ანიჩანაშვილმა.

ჩვენი საასკოლო მუზეუმის მასალებით ამირაკ სარკვლიანებ საქართველოს სხვ. მეცნიერებათა აკადემიის, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის, „ანასეულის სახელობის სახელმწიფო მუზეუმის მეცნიერ-თანამშრომლები, რომელთაგან კავშირი აქვთ ჩვენი სკოლის მოსწავლეებს და ამზადებენ მათ ცნობებს ყოველი ახალი ნაპოვნის და აღმოჩენის შესახებ.

მუზეუმი დამოდგა შესანიშნავი საკრებულო საშუალება და მაგალითური ძალების შეკრებებში მოსწავლეებს დარჩა ჩაბმული არიან კონსულტანტები".[1].

მუზეუმის მაბალფიერებაა ნიკონი საკვლევ ეამრავი მაბალფიერებები, რომელთა ავტორები არიან არაერთი მოსწავლეები, მასწავლებლები, ექიმები და ინჟინრები, არამარტო ჩვენი ზესკუნდელის ცნობილი არქეოლოგები და ეთნოგრაფები, ს

ეროვნული ბიბლიოთეკა

1964 წლის 3- 10 აგვისტოს.

ქორეთის მუზეუმზე ჩეჩუნეთის ეკონომიკა-კავკაზიურ სამეცნიერო მონოგრაფიებში და კრებულებში ქართულ და რუსულ ენებზე გამოქვეყნებულია ასზე /100 / მეტი წერილი, ქრონიკა, მონოგრაფია, კამენ - ტეტები ; გამოცემულია ეთერ სახვაძის წიგნი " ქორეთელი მოლაშქრენი"

საქართველოს ზაფხულსა და ფეოდალიზმში 16 -ჯერ იქნა გაფაფალებული სპეციალური მასალები ამ მუზეუმზე, ხოლო ქორეთელი მოსწავლეები ზა-ფხულობრივ გამოყენებული იქნენ მეოთხეზეთი. ისინი მრავალმხრივ მაჯილიფ-ებელნი არიან პირადად გამოცდილების მიმისაღების მიერ ფასიანი საჩუქრე-ბით. მუზეუმის კედლებს ამშვენებენ ათობით სპეციალური სიტყვები.

-.-

მუზეუმის ეთნოგრაფიული და პალეონტოლოგიური მასალები

მუზეუმში შესულისთანავე მნახველს თვალში მოსვლება ის ზამთრინდელ მეიმარი ვიდრეა, რომლებშიც თანმიმდევრულად განლაგებულია ეთნოგრა-ფიული, პალეონტოლოგიური და პალეობოტანიკური მასალები. ნაწილი უმრავლესობა მოსწავლეთა მიერ მოპოვებულია თვით ქორეთის ტერიტორიაზე, ხოლო დანარჩე-ნი ნაწილი საჩვენის და ფიალეურის ზეიმზეების სოფლებშია ნაპოვნი. ეს მასალები საშუალებას გვაძლევენ, ჩანაა ადრეანდელი თვალით შევისწავლოთ და ნაწილად წარმოვიდგინოთ მრავალი მილიონი წლის წინ საქართველოს მიწა-არსებული ფაუნა და ფლორა. ამ ხანის განმავლობაში ადრეანდელია საქართ-ველოს ტერიტორიაზე, ისე, რომელიც ამიერკავკასიის, სხვადასხვა ტექ-ტონიკური ძალების მოქმედების შედეგად განიცადა დიდი ბედაპირული ცვლი-ლებები : აქ წამოიკუნძულ ერთმანეთს ეფაცვლებოდა ტყე და ხმელეთი, ჩამაც არაერთხელ შეცვალა საქართველოს მიწის ზედაპირის მოხაზულობა. ძალიან დიდი დრო დასჭირდა იმას, ვიდრე საქართველოს ტერიტორია ადრეანდელ სახე მიიღებდა.

მილიონი წლების განმავლობაში ასევე იცვლებოდნენ მცენარეები და ტვინ მცენარეები და ცხოველები, იცვლებოდა ჰავა. ჩვენამდე მოღწეული ნაშთები ტყისა თუ ხმელეთის ტაქტიკური მცენარეებისა და ცხოველების ნაშთები

ეროვნული ბიბლიოთეკა

რომელიც დიდ მეცნიერულ სხვადასხვა ერის მანულებ ქალებში პოულობენ, ნაწილი ადასტურებენ ან მიე ცვლიებენ.

აღნიშნულ ნაშრომის მიზანი მნიშვნელობა აქვს მეცნიერის ქერქის გეო - ლოგიური წარსულისა და ამ ამ ადამიანებულ მცენარეთა და ცხოველთა სა- მყაროს შესასწავლად. სხვადა მეცნიერის ქერქის ქვეშ შეგროვებულია ალ- ქვაკვეთული ანაბეჭდები, ბილეები, ძვლები, ფიფქია, ბაკვანი, ფოთლების ანა- ბეჭდები, ალქვაკვეთული ხის ტოტები და სხვა, რომელთაც გეოლოგები ნაბა - ტებს უწოდებენ.

პირველივე ყოველისა, ჯერ მოკლედ შევეხოთ ქორეთის სასკოლო მუზეუმ - ში დაცულ გეოლოგიურ მასალებს, რომელთა რაოდენობა საკმაოდ მიზეა. ჩვენ აქ შევხვდებით, რომელიც ბიაფისეულ ნიმუშებს, ისე მინერალებსაც.

ბიაფისეულიან ალსანიშნავია : მარგანეცი, ქვანახშირი, ბარიტი /სოფ. ყალის/, კვარცის სილა, კირქვა, საღეთის ნიმული მარმარილო, პირი- ტი, ტალკი/ სოფ. ყალოვანის/ და სხვა. ხოლო მინერალებიან დაკასახელე- ბდით მაის ბრილს, ქარსს, თაბაშირს, ფაღეის საბადოს, არგილიტს, ობსიდიანს კარსული წარმოშობის ნიმუშებს -ფალეიტს და ფალეაგნიტს.

ანალიზებით მიიღებია პალეონტოლოგიური სექცია, საიდან წარმოდგ- ენილია ადამიანებულ ცოცხალ არსებათა ნიმუშები. თავიდან ერთ, ამთ ალ- მოჩენის შესახებ ქორეთის ნორჩი არქეოლოგები ცნობებს აწვდიან ხოლმე საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის პალეობიოლოგიის ინსტიტუტს , რომლის თანამშრომლები ბევრი ექსპედიციებიან ამ საქმიანობას და უწევენ შესაფერ კონსულტაციას.

მუზეუმში მიღებულია წარმოდგენილი ადამიანებულ ვეშაპისმაგვარა ანამარხებული ძვლები :ნეკნები,ხერეის ძვლები,მოხსენ ბალები.ამ ფონ- ის რომელიც ბრეიანამაგრებული,ისე პატარა ცხოველების ძვლებიც.ისინი უმთავრესად მოიპოვებიან კირქვებში,რაც იმას მოწმობს,რომ ამ ცხოველებს უცხოვრია ე.წ. მეზოზოური ერის ყარცულ პერიოდში,ე.ი..დაახლოებით 60- 70 მილიონი წლის წინათ ამ ზღვაში,რომელიც ბაბინ დაფარული იყო ახალგაზ- ლის საქართველო მიწა. ალნიშნულ პერიოდის ყარცული ფენიდან ეტყობა, რომ ამ დროს ზღვებში გაჩნდა ყარცის უბარმაბარი ფენები.

დაახლოებით 50-ზე ძვალი,რომელიც დაცულია მუზეუმში,მოპოვებულია საჩხერის რაიონის სოფლებში :ქორეთში, საირხეში, კალეთაში, ქორეულში,

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სპეთში, ჯაღაურთაში, კორბოულში და ფიალოურის ზეიმის მეზობელ სოფლებში: ბეინეულში და ოთხვისში.

მსგავსი გაქვავებული ძვლები ფრაქტორის გუთანმა ამოიღო ფიალოურის ზეიმის სოფ. ქვეშა უსახელოში ჩვენლიანი სკოლის მასწავლებელ.ამ ნიმუშებს თავი მოუყარა აღნიშნული სკოლის მაშინდელმა ისტორიის მასწავლებელმა ალ ასანიძემ და იგი მოათავსა საათანგო ვიტრინებში,რომელიც მოემზე ინახებოდა იქ. ამ მოსაპოვრის შესახებ კაცეთ "ფიალოურის მაღაროელში" მე გამოვაქვეყნე წერილი სათაურით :"პალეობოტანიკური და არქეოლოგიური ჩვენიერვა",სადაც ვწერდი :" აქვეა გაქვავებული ხეები, რომელთაც მოესაც კარგად ეტყობათ ზეიმური გამოსახულება,მაგრამ ისიც ყველაზე უფრო საინტერესოა,ეს არის ძვლები ორის გადამეზობელი ტიანეული ცხოველის გაქვავებული ჩონჩხის ნაწილები,კერძოდ, ნეკნის ძვლები,ბარძაყის ძვლის თავები,ფაუნიანებული ვეებერთელა ხერხემლის და კუდის ყლაბიან-ბინუსური მაღლები...შეფრთვილი ძვლები უნიკალური არიან.ისინი პალეობოტანიკისათვის წარმოადგენენ მეიდან მასალას".

ხალხი ამ ნაშთებს "ღვთის ძვლებს "უწოდებს.ეს სახელი,აღბათ,მისი სიდიდისა და სიმაგრის გამო შეარქვა მოსახლეობამ,რომელთაც ეს ნიმუშები ჩაფალეს არარსებული ღვთების ნაშთებად და მიიჩნიეს იგი სასწაულმოქმედ ძვლებად.

ზოგიერთი მოხუცის თქმით, ადრე ამ ძვლებს ტაძრისადგენენ ფურმე ქალები და შიგ პატარა ბავშვებს ბანდენენ ხოლმე,-ეკვიდან მაგარი გამოვა. ზოგი ამ "ნაშთის" ხმარობდა "ნაწყვეტის", "მოხდომილის" და "შეშინებულის" სამკურნალოდ.მათ მუცელს ფფ ტაბასცეს თავთავიანი ოჯახებში შემონახული ასეთი გარეული ძვლები.

აღსანიშნავია,რომ ქარფოული ხალხური ბეპირსიტყვიერებაც ადასტურებს ბოლომდე შექმნა არარსებულ ღვთებზე. მიიჩნიეს რა ისინი მავნე სულებად, მათი ბოროტი ძალა დაპირისპირეს პატარა, მოზაკვეანი ადამიანის ცხოვრებას და გამბედაობას.

ღვთა ანუ ცალფეა ციკლოპი მოიხსენება ჰომეროსის "ილიადა და ოდისეაში".აქ ეს ბოროტი არსება უგარმაცარი ქვეშეთ ხერგავს გამოქვაბულს რომელშიაც ოდისეი და მისი მეგობარი მეზღვაურები იმყოფებიან.

ბოკერები ღვთის არსებობაზე შეიქმნა ჯერ კიდევ წარმართობის დროს. ამას ადასტურებენ ხევსურთა უძველესი თქმულებები და ტაძრობები.

1. ვ.ბოგვერაძე "ფალეობოტანიკური ნაშთები ფიალოურის ზეიმიდან", ,,ეროვნული ბიბლიოთეკა", N1391/15/IX - 1959 [illegible]

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ბაბ ბიბლიური ლევის წიგნიდან ამბავი ხევსურეთა წარმართული კულტი კ ი ვ ა ლ ი ა, რომელიც ქრისტიანობის შემოსვლის შემდეგ ხევსურებმა იგი წმინდა გიორგიში ამაოდ ეძებეს. /"ძალავ წმ. გიორგის კოპალესაო, დიდი ხარ და დიდ შაციძალ შენი ძალის ყირიმ!"/ .ეს ამაოდ ამბობენ ხევსურთა ის უცნაური, თუ შეიძლება ითქვას- სინთეზური რელიგია, რომელსაც წარმართულ-ქრისტიანული რელიგია შეიძლება ვუწოდოთ, რაც ამ კარაგის, ნახარულას, ბუბაბის და სხვა ხალხების ბევრია ხევსურს წარმა მარიამ ღვთისმშობელი, წმ. გიორგი და სხვა. ხევსურთა ოქმით კოპალა ანუ წმ. გიორგი ებრძვის ლევს. სინამდვილეში კი ქრისტიანულია რელიგიას წმ. გიორგის ძალის პრბლემას დაუპირისპირა ბევრებაში, რომელსაც იგი ცხენზე ამხედრებული კლავს შუბით. ბრძოლის ასეთი სცენა მოცემულია ქრისტიანული ტაძრების ფიოქმის ყველა ფრესკებზე.

ამგვარად, ბეთლემოელანი "ლევის ძვლების" მაგალითს ბავშვობური მითიური საფუძველი აქვს. თუ ხევსურები მაოარობენ მიუთითებენ "ლევის საფლავებ", სრულიად გასაკვირი არაა, რომ ბორწყუნე ინერეებს მინაში ამოჩენილი ვეფხვისმაგვარი ცოცხალი ძვლების საფუძველზე შეექმნა "ლევ ძვლების" ლეგენდა, მოუნახავთ იგი ბიბლიის ძვლებად.

საინტერესოა მოვიყვანო ხევსური ტალიოცების მაოარობენ ლევების და კოპალის ბრძოლის შესახებ, რომელიც 1964 წლის ბაფხულზე ვეიამბო ბეთლემ ბარისახელმა ბოხუცმა ბ. ყინწარაულმა :

-"ლევ ყოფილან მაოარობენ, ლევის საფლავებთან და ეხლაც ხევსურები. ასე ხომ არ ვხოცავთო, ეუბნ ლევებს. ლავაკუბოთ ეს წყალი /არაგვი/ ლ ლავაბრწყოთ ფშავ-ხევსურები. აშენეს საძოვრელი, მაგრამ ვერ ალაჩერეს. ბ ამბობენ მკითხავთან: რაია ამ ალაგზე საძოვრელი, რო ამ ალაგზე საძოვრ ელი და ლავაბრწყოთ ფშავ- ხევსურები.

მკითხავმა უთხრ: კოპალას ერთი სანაცვლო ქვა აქო, ის ლაუბეთ საძოვ ელად და ვეღარ ალიოებს წყალი. მოხვარეს ქვა, მაგრამ კოპალამ ალახოცა ლ ევები.".

ცხადია, რომ ოდესაც "ლევის საფლავებზე" ლაპარაკობ, ამ საფლავებში თავისთავად იგულისხმება "ლევის ძვლებიც." უნდა ითქვას, რომ ბეთლემელანი ინერული და ხევსურული ოქმულებები ძალზე ორგანულად ეკავშირებიან ერთმანეთს...

ქორეთის მუზეუმის სხვა პალეონტოლოგიური მასალებიან ალსანიშნავ

ეროვნული

ვია სოფ.ოხვისში,მარგალიტის ფენაში ნაპოვნი ქანმარხეული მეტეორიტის იმას ამტკიცებს, რომ იგი მიეკუთვნება კაინოზოური ერის ოლიგოცენურ პერიოდს.ე.ი. შეიძლება ვთქვათ,რომ აღნიშნული მეტეორი არის 50- 60 მილიონ წლის.

ბუნებრივად ეს მეტეორი სრულიად უნებლად შემოინახულა,მაგრამ მაინც მნიშვნელოვანია ,რომელსაც იგი უპოვნია,მაუზეუმებია მეტეორი მაღალ მაღალი ფასეულობის ადგილების დროს.

მუზეუმში ინახება აგრეთვე ბვიდენის ოცდა მეოთხე კბილი,რომელიც ისევ მარგალიტის ფენებშია შემოხვევილი ნაპოვნი,ხოლო მაგი ნაწილი ქორეთელმა მოსწავლეებმა შეაგროვეს სოფლებში ქორეთში, ოხვისში, ბაჯიოში, სარეკში, კალეთაში და სხვაგან. კბილებს ძალზე ბასები წვერი აქვთ.

ისევე,როგორც "ლევის ძვლებს",ამ კბილებსაც ხალხი "ქაჯის კბილს" უწოდებს და მათაც სასწაულმოქმედ ძალას მიაწერენ; თოკით აბამენ აკვანზე,ოთახ ბავშვი ეიცვას ავი სულებისაგან.

მარგალიტის ფენებშივეა აგრეთვე მოპოვებული სხვადასხვა სახის ზღვიანსკელეტები,რომლებიც მდიდარი კალციუმით,მაგრამ შემორჩენილია თავი სი სრული ფორმა. ყველა მათგან ბურცზე აქვთ ლამაზად გამოსაყენი თოვლის ფიფქის მსგავსი ხვეულიანი ვარსკვლავი.

ზღვის ვარსკვლავს ხალხი "ფიფქის ფეხს" ანუ მეორენაირად "ფიფქის ნაფეხურებს" უწოდებს...

მუზეუმის სხვა კოლექციებიდან ყველაზე ლამაზია ლოკოკინის ანუ გასტროპოდის ანაბეჭდები და მათ შორის კალამოვანებს.ისინი ძირითადად გვხვდებიან კირქვებში.ე.ი. მიეკუთვნებიან ცარცული პერიოდს.

მრავალია ნაწმიდანი ორსაგდულიანი მოლუსკების ნიჟარები,მათი ანაბეჭდები,ნუმულიტებიანი ქვები და სხვა.

ყიაფარის ჩაიოზის სოფელ კაცხში ქორეთელ მოსწავლეთა მიერ მიკვლეული იქნა მდიდარად გაშარმარიტებული ზღვის შროშანების ანუ კრინოიდების ნაშთები.ეს ცხოველები ძალიან გავანან ამჟამინდელ მაგარეულ-შროშანს, რის გამოც ამ ცხოველმა მიიღო "ზღვის შროშანის"სახელწოდება.

იგი ცხოვრობდა დაახლოებით 140-150 მილიონი წლის წინათ,ე.ი.მიეკუთვნება მეზოზოური ერის იურული პერიოდს.

ამ ცხოველის "ლერწები" აგებულია ერთმანეთზე დაწყობილი პატარა ხუთიმბიანი ვარსკვლავებისაგან,რომელიც ძალიან კარგად ჩანს მარმარილოს

ეროვნული ბიბლიოთეკა

საინტერესოა უხერხემლოთა ოჯახის წარმომადგენელი ე.წ. მავნებელი-ანი მოლუსკი -ბ ე ლ ბ ნ ი ტ ე ლ ა, რომელსაც ფალიები საერთოდ არ ეს-ნება, მრავლეებოდა ალიან სწრაფად და ცხოვრობდა ბოლის ფსკერზე შლამში ჩაფლობილი.

ადგილობრივი მცხოვრებლები ბელემნიტელას "ქვათოფას", ხოლო ბოკ�e-ლები "ეშმაკის ფიცს" უწოდებენ". მას იყენებენ საქონლის წამლად, როცა ცხოველს ფალიზე ეფარი გამოეკვრება ხოლმე. ამ შემთხვევაში მას ჯერ-ერ წმინდად დანაყავენ ხოლმე და საქონელს ფალიში აყრიან.

ბელემნიტელა ცარცული ასაკის ცხოველია. ამავე ასაკს მიეკუთვნება ბოლის ბლარბი, რომელსაც აქვს ფანქრის სიმსხო ეკლები და მოიპოვება კი-ნოლებში. იგი ჩანს კირქვის კიბეების გასორცხვის შედეგად. ფორმით ის მოგვაგონებს მრავალფეროვან საფეხურ ნაგოს.

ისევე, როგორც ბენთოფასებელებულ ტექტაქტულ ცხოველთა ნიმუშებს, ბოლის ბლარბსაც ლესავენ და წამლად იყენებენ ხოლმე სოფლებში.

მუზეუმში დაცული ხანელოთის ცხოველთა ნიმუშებიდან ყველაზე უფრო საინტერესოა სოფ. ეორეთში ყოფილ ბაბუაძეების ეზოში მოსაცილის მიერ ნაპოვნი ნა-მარნი კბილი, რომელიც ეკუთვნის ეორეოსაურუს ლ ი ს ტ რ ი ო ლ ი ს. იგი ცხოვრობდა დაახლოებით 8-9 მილიონი წლის წინათ.

ნაპოვნი ალმოჩნდა შეხედულისაგან ჩამონგრეული მოყვითალო -მოწითალო ფერის ქვაში, ჩანაც ეს კბილი დაფარული მოიცავდა ანუ კარაკანული ეპი-ფის ნაშთად.

ეორეთში ალმოჩენილი ლისტროლოფის კბილის მსგავსი ნიმუში პირველ ნაპოვნია საქართველოში. ამავე ტიპის იგი ხელოვნურად ნაპოვნია პირველი მონა-ვარია შუა მიოცენურ ანუ კარაკანულ ნალექებში თელ ავივიდან. პროფესორი ლეონიდ კაბუნია ეფარეულად დაინტერესდა ამ ნაშთით, საგულდაგულოდ შეისწავლა იგი და სპეციალური გამოკვლევა მოათავსა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბეში /ტომი XXII, #1, 1959 წ./.

ეორეთის მუზეუმის კოლექციებს ამშვენებენ პალეობოტანიკის ნიმუ-შები, რომელიც ქვაში ალბეჭდილი ქაფურის ხის ფოთოლი, სხვადასხვა მცე-ნარეთა გაქვავებული ნიმუშები. მათი ერთი ნაწილი მოპოვებულია საჩხერის რაიონის სოფელ კალეთაში, ტალიაშვილების ოჯახში. იგი ოქროს ჩამოსხმული ნა-პირზე მავთულთაგან ჩნდებოდა, რომელსაც შემდეგ მოსახლეობა ურმით ებიდე-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ბოდა და შემდეგ იყენებდა. აღნიშნული საბუთს ქვანახშირის კაბინეტი ინახავდა.

ერთი წლის შემდეგ, 1961 წლის სექტემბერში სოფელ ქორეთში მცხოვრებ კაპანაძის ეზოში ყის კაჭრისას 22 მეტრის ქვევით აღმოჩნდა ხის უსარმაცარი ფოთლები. ხეები ნედლად იყო შენახული, შენარჩუნებული ქონდათ კანი და ჩვეულებრივ იყრებოდა.

აშკარა იყო, რომ კავკასიის და ქორეთის განაპირებული ხეების ერთმანეთთან რაღაც კავშირი ქონდათ. ორივე წიგნში გაგზავნილ იქნა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პალეობიოლოგიის ინსტიტუტში, საიდანაც ასეთი პასუხი მივიღეს: "ჩვენს მიერ ნაპოვნი ფოთლები ნაღვაწია და ეკუთვნის უნდა იყოს წყალდიდობისას, ან სხვა სტიქიური მოვლენის შედეგად ტოტის ნაპირზე ან ტოტში, რასაც ამტკიცებს მათი შემცველი ბალა სარმატული ტოტიური ნაღვაწი. ასევე პირობებში იგი განპირობებულია და ჩვენ ვფიქრობთ, რომ კავკასიისა და ქორეთის ტყეებს უფრო ძველ კავშირი ერთმანეთთან."

აღნიშნული ნერგების ავტორია აკადემიკოსი ივან ბაქრაძეშვილი. ამტკიცარად, აშკარაა, რომ ქორეთის და კავკასიის ქვეშ არსებობს ოდესღაც განპირობებული მცენარე ტყე, რომელიც ტაქვაბეული ნიმუშები ოდესაც ბევრი ერი ქორეთის და საირხის ტამტოდ ბიჭაშვილების ოლის ნაპირზე.

კაპანაძის ეზოში აღმოჩენილი ხეების ნიმუშები არც განახლებულა და არც მინერალიზებული ტამბერარა/ ე.ი. ან ტაქვაბეულა/, ჩადგან მათი განამარხება მომხდარა უჩაერო სივრცეში, ხოლო მის ირგვლივ ბალა ფენის ნაყალი ან ტაყვარებია, ის ტამოც მათი ორგანული ნივთიერება მინერალებად ან ჩანაცვლებულა.

მუზეუმში დაცული ქვემოთ განხილული კოლექცია რაოდენობით ფუძეა ბევრი არაა, მაგრამ მათი შესწავლაც ნაფიქრალს იქაური მსარის მიწის ბოტანიკურ წარსულს და მაშინდელ მცენარეთა ცხოველთა სამყაროს კარგად ისტორიას.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ქვის ხანის მაგერიალური კულტურის ძეგლები

საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილია ადამიანთა საზოგადოების ყველა ხანისათვის დამახასიათებელი მაგერიალური კულტურის ძეგლები, რომელთაც მაუფასებელი ინფორმაცია აქვთ, ვინაიდან ისინი ძალიან ჩაბნელებულ წარსულის მეცნიერული შესწავლის ერთად-ერთ ძირითად მასალად.

იგივე შეიძლება ითქვას ქორეთის სასკოლო-სამეურნეო მუზეუმზე, სადაც ყველა ეპოქის უნიკალური ძეგლია დაცული.

ქორეთში ძველთაგანვე ყოფილა დასახლებული პირველყოფილი ადამიანი, ვინაიდან აქ მისი არსებობისათვის ყველა საჭირო პირობა არსებობდა. ამას მოწმობს მუზეუმში დაცული პალეოლითის და ენეოლითის ხანის, ბრინჯაოს და რკინის ხანის ძეგლთა საინტერესო კოლექცია, რომელიც ქორეთში და მის მახლობელ ადგილებშია მოპოვებული.

ადამიანთა საზოგადოების ისტორიის უძველეს საფეხურს წარმოადგენს ქვის ხანა, რომელიც იყოფა ძველი ქვის /პალეოლითი/ და ახალი ქვის /ნეოლითი/ საფეხურებად, ხოლო ზოგიერთი ეს საფეხური იყოფა ცალკეულ პერიოდებად.

ამ ქვეთავში, რომელსაც "ქვის ხანის მაგერიალური კულტურის ძეგლები" ქვია, ჩვენ განვიხილავთ მხოლოდ ქვეყა პალეოლითის მასალებს ქორეთელ მოსახლეობა მიერ ჯრუჭულის გამოქვაბულში შეკრებილი ნივთების მეხუთეული, რომელთა ლიტერატურა ეფუძნა არა მარტო ქორეთის მუზეუმის, არამედ მთელი საქართველოს არქეოლოგიისთვისაც.

ჯრუჭულის გამოქვაბული ჰიპსომეტრიული სახეა ის პაწია ბუნებრივი მაღვიძისა, რომელსაც ადგილობრივ "ხვეელიძეების კლდეს", ხოლო ზოგჯერ "სამლეს გამოქვაბულსაც" ეძახიან. იგი მდებარეობს მდინარე ჯრუჭულის მარჯვენა სანაპიროზე სოფელ ზოგის სამხრეთ სასაზღვრო კლდის მაღლა და ხვეელიძეების წინაპრებიან გამოჩენილია რამდენიმე ასეული მეტრით.

აღნიშნული მღვიძის კარი ჯრუჭულის ხეობაში არის კიდევ რამდენიმე მღვიძე, რომელთა შორის სიგრძით და კარსაღები წარმოუქმნელობის სიუხვით გამოირჩევიან "სამეფოსტალეთის" და "ფაროს კლდის" ულამაზესი მღვიძეები. ისინი მდებარეობენ ყიანურის და სამხეთის რაიონების საზღვარზე. სწორედ მათ ანსამბლში შედის ჯრუჭულის გამოქვაბულიც.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მეიბარე ჯუჯუკა რაჭის მეტბიდან იღებს საფაქეს და ყიაფურის ბე-
ბოდ ეარჩვეთში, მოავარ მექანიკურ სახელოსნოსთან ,ეერიეეა მე.ყვი-
ზილას. ამ მეიბარის ნაკერეა აკეთული ცნობილი "ჯუჯუკის მონასტერიც".

ამ ორი მეიბარის შენაკადის მახლობელ ხეობებში უხვადაა გაბნეული
ხელოვნური გამოქვაბულები და ბუნებრივი მღვიმეები,სადაც დღემდეა და-
ჩენილი ადამიანის ცხოვრების უძველესი კვალი.

შენაკადან სულ ასოთხე მეტრზე მეტბარეობს "პასიეთის მღვიმე",რო-
მლის შესავალი ჩახერგილია ხელოვნური კედლით,ხოლო ამ კედლის იქით ეი-
ლი ქვევრები ჩადგმული. ამ მღვიმის შესახებ ვრცელი გამოკვლევა დაწერა
ეროდ. ბოლოდ მეცნიერადებ ნაკვეთში "გამოქვაბული ნაკეთრბანი საქართვე-
ლოში".

ერთ-ერთი მოგაკურობის დროს მე და ყიაფურელმა მოყვარულმა სპე -
ლეოლოგებმა სიმონ ჯაფარიძემ და ოთარ მაისურაძემ ამ მღვიმეში სრულიად
შემთხვევით ქვევრების ვერეთ ვიპოვეთ ცხენის თავის ქალა,ჩკინის ჩა-
ფალ გაჩეკვეული ფორმის 15 -ოდე სმ.სიგრძის ნაკერი და ოთხის უამრავი
ნაგებები,ხოლო ამ მღვიმის მახლობლად მეტბარე მიუვალ გამოქვაბულში,
სადაც მანამდე არავინ ყოფ ჩაფეთეული, ვიპოვეთ მყარის გამოსაცხობი
უბრალაბარი ოთხის კეცები.გამოქვაბულის იატაკი უხვად ყოფ მოფენილი ნა-
ცრის და ნახშირის ნარჩენებით,ხოლო ყერი და კედლები შავად შეფოლილი კვ
ამლისაგან.

ამ ყველა ნივთების ჩვენ ნაკანონდეთ "ლოდის კლიის", "საკაფლის " და
"ფრიალის "მიუვალ გამოქვაბულებში,რომელიც შვეული კედლები ხელოვნურად
ბის ამოშენებული. ასევე მიუვალია პატარა ხელოვნური გამოქვაბული
ჯუჯუკის ხეობაში,სადაც ჩვენ ნაკანონდეთ მეიბარის ნაკერიდან ადანილ
მრავალი ოდის ქვებს. ეს ქვები, ეტყობა, ბარბოდან და ფაფალაცვის საშუ-
ალებად ეფიქრეთ გამოყენებული ჩვენს ნინაპრებს. გამოქვაბული ამასთა-
ნავე ნარმოადგენს ცხოველთა, ფრინველთა და ქვეწარმავალთა ნამყოფ სა-
საფლოს.

ყველაზე ეს კარგად იცოდნენ ეროვნის ნორჩნა არქეოლოგებმა,რომ-
ლებიც გადაბეგვიდეს ეაბეგრილები შეესწავლეთ ადრინდელი მღვიმე-გამოქვაბუ
ლები.ამ მხრივ ისინი აწარმოებენ მთელ რიგ ლაბორატორიულ. ბ. ეროვნ ბრ-
ჩენ ისინი ჯუჯუკის ხეობაში,მოეუსმინეთ ... ...

ეროვნული ბიბლიოთეკა

-"ბატარეიმცოდნეობა რაღაც მეიწყარე ჯუჯეული ხეობას ვესაუბრეთ. ამჯერად ჩვენს მიზანს ამ ხეობის კარსტული გამოქვაბულების ეკონომიკურობა და შესწავლა შეადგენდა...

ჩვენი ყურადღება მიიქცია ერთმა პატარა ბოლის გამოქვაბულმა, რომელშიც ჩვენ კაჟის ანატკეცი ვიპოვეთ. სწორედ ამ ანატკეცებმა და გამოქვაბული ხელოვნურად ბუნებრივად მიეჩარჩოებამ დაფიქრებინა, რომ ამ გამოქვაბულში შესაძლებელია პირველყოფილ ადამიანს ეცხოვრა. და არა მარ, ეს სხვას ვის უნდა შემოეტანა გამოქვაბულში ეს კაჟები? ასეთი იყო ჩვენი დასკვნა.

ეს აზრი ვაცნობეთ საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმს, საიდანაც ა.წ. 15 ნოემბერს ჩამოვიდა ისტორიულ მეცნიერებათა კანდიდატი, არქეოლოგი დავით ფუტურიანიშვილი". 1/.

ეს იყო 1958 წლის 15 ნოემბერს.

მიწასაპირველო ფენილში აღმოჩნდა კაჟისაგან გამოკვეთილი მოზრდილი ბეწვანა, რამაც გააძლიერა საეჭვო იმედები.

აღნიშნული გამოქვაბული წარმოადგენილია კირქვის კლიტეში კარსტული მოვლენების შედეგად. მისი სიგანე შეადგენდა ჯერის 9 მეტრს, ხოლო სიგრძე 13 მეტრს, სიმაღლე კი- 5 მეტრს.. მას აქვს ოვალისებური ფორმა, დაცულია ქარისაგან, საერთოდ მშრალია და დღის პირველ ნახევარში მზე გამოდმეტით ანათებს. ყველაფერი ეს ხელსაყრელ პირობებს ქმნიდა მოვლენილ ადამიანის ცხოვრებისათვის.

გამოქვაბულის ფსკერი დაფარულია მიწის სქელი ფენით. ერთი მეტრის სიღრმის საპირველო ფენილში აღმოჩნდა :ნაცარი, ნახშირი, დამწვარული ძვლები, კაჟისა და რქის ქვისაგან დამზადებული იარაღები : ბეწვანები, საფხეკები, დანისებური იარაღები. ისინი ულეშავია დამუშავებული, რაც მათ არქაულობაზე მიგვანიშნებს.

იარაღების ერთ ნაწილს ზედაპირი მიცემული აქვს იარაღისათვის სასურველი ფორმა, ბასრი წვერი ან ყვერი, ხოლო უმრავლესობა ანატკეცი ფრაგმენტების ანუ ლამელების სახით არის ნაპოვნი იარაღად.

ისინი ზომით სხვადასხვაა; მათი სიგრძე 2-3 სმ-დან დაწყებული აღწევს 20 სანტიმეტრამდე.

1/. გაზეთი "ოქტომბრის გზით", № 97, 8/XII- 1958 წელი, გვ.2.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ამტკიცებს ჩანს, რომ ბოგიერთი იარაღი ბრონზის პროცესში ყოფილა ხმარებული.

უნდა აქვე აღინიშნოს, რომ კამოქალაქულში აღმოჩნდა მხოლოდ ალუმინაკვლევული იარაღები და იარაღად გამოყენებული ლამელები; ხოლო ნამსხვრევები, წუკლეუსები და სხვა ნაშთები, რაც მათი აქვე ალუმინაკვლების კვალზე მიკვლევიდებლა, საერთოდ არ აღმოჩენილა.

ეს იმის მაჩვენებელია, რომ აღნიშნული იარაღების "სახელოსნო" სხვა მოვიმეში იყო მოთავსებული, ხოლო თვით "ხვალეიიძეებს მოვიმე" საცხოვრებელ ბინად იყო გამოყენებული.

ეთნოგრაფიული ნაშრომ არქეოლოგები შეეცადნენ ჯრუჭულის რომელიმე მოვიმეში მიეკვლიათ ასეთი "სახელოსნოსთვის", მაგრამ მის კვალს ვერსად ვერ მიგნეს, სამაგიეროდ ამ ძებნისას, მოვიმიდან ნახევარი კილომეტრით და - შორებულ ადგილ ბეღალურაში და ლაფეში/სოფ. სარეკი/, მიაკვლიეს კაჟის ქვის მნიშვნელოვან საბადოს.

აქვე უნდა დავუმატოთ, რომ მოვიმიდან სამი"ოთხი კილომეტრის დაშორებით სოფ. ქვემოლევში მოიპოვება არგილიტის მასიური საბადოები კიდეების სახით, რასაც ჯრუჭულელი ადამიანი იარაღად იყენებდა.

აღსანიშნავია აგრეთვე ის ფაქტიც, რომ მ ო ვ ი მ ე ვ ი ს მოსაზღვრის /ყანაურის მახლობლად/ კიდის ქვეშ მოვიმის ფსკერზე უხვად ყრია კაჟის ნამსხვრევები, იარაღები, წუკლეუსები, ლამელები და სხვადასხვა სახის ნაშთები, რაც იმაზე მიგვანიშნებს, რომ ოდესღაც იქ კაჟის იარაღების დამამზადებელი სახელოსნო იყო. ალბათ იქნებოდა, რომ მოვიმეების სისტემატიზაციაში ძველი აღმოჩენის 1936 წ. ნ.ბერძენიშვილი, ალბელ ფალიზა ნ.ფალიზა 1944 წ.

ჯერ ერთ-ერთ ნაშრომში ჩანს, რაც ჯრუჭულის კამოქალაქულში მუშაობს არქეოლოგიური ექსპედიცია, მაგრამ სამუშაოები მოლიანად დღემდე არ დამთავრებულა.

ჩანს, რომ ადამიანს ამ კამოქალაქულში უცხოვრია ბიბლიანს, რაც კარგად მასში ვ მეფრი სიტყვის ℓ კეთილუული ფენა, ხოლო ამ ფენებში ქვის იარაღების "დაიტვას" მრავალი ადასტურებდა წელი უნდა დასაყრელებლია.

კამოქალაქულში აღმოჩნდა კაქვადების ბრაბე დამტკიცი ცხოველების დამცველული ძვლების ბიბი რაოდენობა. ჩანს, რომ ველის კამოფლებისათვის ადამიანები ქვით ამცველებენ მაგ. ამ ძვლების შესწავლის შედეგად კამოიტანა, რომ კამოქალაქულის მახლობელ ბიბამოებში მაინც ცხოვრობენენ კამოქალაქულის ბოვი, ირმა, ბაფუსნის ჯიხვი, კეთილშობილი ირემი, წიმორი,

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ბრალი ანუ მთის ბარეული ცხვარი, ირჩვი, შვეული, ბარეული ფორი, მელა, მგელი, და უამრავი სხვა.

აქვე დავუმატებდი, რომ "საქართველოს" უფრმეს მოვლენებში ჩვენი ეროვნული მოგალეობის ერის სიმონ ჯაფარიძეს ეპოვა კალციფის საკმაოდ სქელი ფენა დაფარული ბალიჭვარეულის ბალვის ბარძაყის ძვალი, რომელიც დღეს ბაზე "ფიალურის მაღაროების "რეალიზაციაში იხახება. თუ ვიანგარიშებთ იმას, რომ კალციფის სქელი ფენის შექმნას ათასობით წელი ყირდება, მაშინ ნათელი ხახდება, თუ რიგის ენა ეცხოვრა ამ ადგილ ალბიშენელ ბალიჭვარეულში.

ძალზე საინტერესოა ჯუჯეული ბალიჭვარეულში ნაპოვნი ინდოეროპული ალაფლიანის ბელა საძირის ბეჭედი. იგი ეკუთვნის ბრალიანმავრებული ნეანდერტალელიდან. ხოლო ასეთი ნაშთის აღმოჩენა პირველია მთელ კავკასიაში და მეოთხე - კავშირის მასშტაბით.

ბალიჭვარეულში მოპოვებული მთელი ნაშთები ირკვევა, რომ 600-700 საუკუნის ანუ 40-45 ათასი წლის წინ აქ ცხოვრობდა ქვედა პალეოლითის ე.წ. ბუსტიერული ეპოქის ადამიანები. აღმოჩენილი ნაშთ ადასტურებს ძალიან ბევრი ბალეონტოლოგების ვერსიას, რომ ევროპაში ადამიანი ბალკანეთიდან ბალკანეთ ბალკანეთ ბალკანეთ

ეროვნული ბიბლიოთეკა

აღნიშნულ სიტყვას სულხან-საბა ორბელიანი იხსენიებს თავის ლექსიკონშიც და აღნიშნავს, რომ "სარეკი" ეს არის "ნადირთ მოსაღალავი".1/.

ჩვენი აზრით აღნიშნული ლექსია უნდა წარმოადგენდეს იმ შორეული წარსულის ანარეკლს, როცა ამ მიდამოებში ცხოვრობენენ ქვის ხანის ადამიანები. კაჟის დანებით შეიარაღებულ მონადირეებს სხვა გზა არ გააჩნდათ გარდა იმისა, რომ ბრძოლა გადაეგებოდნენ მაბინდელ გაბაფონებულ ცხოველებს, კიდევ გადაეჩეხათ ან მიუვალ ადგილებში შეერეკათ და ამოეხოცათ.

"ხვეელიძეების კიდეს" "ჯრუჭულის გამოქვაბული" პირობითად ნოზრმა ქორეთელმა არქეოლოგებმა შეარქვეს, ვინაიდან, როგორც ჩანს, საკანონიერ სახელი მას საერთოდ არ ერქვა. ეს იმ დროს, როცა მის გვერდით მდებარე უფრო მეტ მოვიძებებს თავთავიანთი სახელები ქვია, როგორიცაა: "ბარის კიდე" "ამერცხლეთის კიდე" და სხვა.

ჩანს, რომ ჯრუჭულის გამოქვაბული ნაკლებად იქცევდა ადამიანების ყურადღებას, რადგან იგი შეიარებით ძალზე პატარა და შეუმჩნეველი ქორეთის ნოზრ არქეოლოგთა მიერ ჯრუჭულის გამოქვაბულში მიკვლეული ქვედა პალეოლითის ხანის ადამიანის სადგომი და შემდეგში დავით ფუტბარამიშვილის მიერ იქ მოპოვებული მუსტიერული ხანის კაჟის იარაღები უძველესი შენაძენია ჩვენი მეცნიერებისა, რადგან ასეთი აღმოჩენა ჯერ-ჯერობით ერთადერთია დასავლეთ საქართველოში. რაც შეეხება მოგვიანო ხანის ძეგლებს, იგი უხვადაა გაბნეული ყვირილის ხეობაში.

აღვილი შესაძლებელია, რომ ჯრუჭულის და ყვირილის ხეობაში კიდევ აღმოჩნდეს პირველყოფილი ადამიანის სადგომი, სადაც წარმოდგენილი იქნება არანაკლებ საინტერესო უძველესი ნაშთები.

რემოაღნიშნულმა არქეოლოგიურმა აღმოჩენებმა დიდი გამოხმაურება ჰპოვა ჩვენი რესპუბლიკის ჟურნალ -გაზეთებში. საერთო სასაურის ქვეშ "არქეოლოგიური აღმოჩენები", გაზეთი "კომუნისტი" წერდა: არქეოლოგმა ე. ფუტბარამიშვილმა ქორეთელი მოსწავლეების დახმარებით დიდი მნიშვნელობის ძეგლები მიაკვლია მდინარე ჯრუჭულის ხეობაშიგარეშეწოდებულ "ხვეელიძეების კიდეში". აქ აღმოჩნდა: ნაცარი, ნახშირი, დიდ ცხოველთა დამწვარული ძვლები, კაჟისა და ობსიანის ქვისაგან დამზა-

1/. სულხან-საბა ორბელიანი, "სიტყვის კონა", თბილისი, 1949 წ. გვ. 300.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ებული ფრიად საინტერესო წვლილები, რაც ისეთი იარაღები. ეს ნივთები სპეციალისტების აზრით ეკუთვნის ქვედა პალეოლითის / 60-70 ათასი წლის წინა ხანის / ადამიანებს. ეს აღმოჩენა ჯერჯერობით ერთადერთია არა მარტო საქართველოს ხეობაში, არამედ მთელ საქართველოშიც." 1/.

არქეოლოგია ცალკეა ფუძარსებულია ჯრუჭულის კამოქალაქში წარმოებული გათხრების და იქ მოპოვებული მასალების შესახებ მეტი რიგი კამოკვლევები კამოაქვეყნა ისევ სამეცნიერო კრებულებში, რომელიც: " საქართველოს მეცნიერები და კამოქალაქები", /სპეციალიტეტი კომისიის კრებული; აკადემიის კამომცემლობა, ტომი I და II/. „Вопросы антропологии" №8 МГУ ; "საქართველოს მეცნიერების მოამბე " №23 В .

-.-

ენეოლითის ხანის ადამიანის ცხოვრების ნაშთები სოფელ ქორეთში

სასკოლო მუზეუმის მასალების მიხედვით

ენეოლითი წარმოადგენს ქვის კულტურიან ლითონის კულტურაზე გარდამავალ პერიოდს. იგი მოიცავს დაახლოებით ჩვ.წელთაღრიცხვამდე მეოთხე ათასწლეულის მეორე ნახევარს და მესამე ათასწლეულის პირველ ნახევარს /3.500 -2.500 წ.წ. ჩვ.წ.ა. /.

ამ პერიოდში ადამიანი ეცნობა ბუნებაში თვითნაბადი ლითონს, უმუალოდ კი სპილენძს და ინყებს მის ცივად ჭედვას, მაგრამ ვინაიდან იგი ინვიანად მოიპოვებოდა, ამის გამო ხმარებაში მაინც ქვის იარაღი რჩება.

არქეოლოგი ოთარ ჯაფარიძე ენეოლითის შესახებ გამოქვეყნებს თავის აზრს : "ვფიქრობთ, რომ უფრო მარჯვენა იქნება, თუ გამოვიყენებთ ენეოლითის ხანას ჩვენში მესამე ათასწლეულის პირველ ნახევარს მივაკუთვნებთ, ხოლო მის საწყისს ეფუძნს მეოთხე ათასწლეულში გადავიტანთ". 2/.

ამავე აზრისაა არქეოლოგი რომენი ქორიძეც.

ენეოლითის ხანა განსაკუთრებით კარგად არის წარმოდგენილი სოფელ ქორეთში. მოსწავლეთა მიერ მიერ მოპოვებული მასალების საფუძველზე შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ, ტომი თუ როგორ ცხოვრობდა ამ ბრონზის პერიოდი-

---

1. გაზეთი "კომუნისტი ", № 294, 21/ XII, 1958 წელი.
2. ჯაფარიძე ო. "ლითონის წარმოების ადრინდელი საფეხურები საქართველოში 1955 წელი, გვ. 53.

ეროვნული

ანუ ადამიანი 5-6 ათასი წლის წინათ, როდესაც იგი მისი განვითარების კულტურა და მეურნეობა.

ამ მხრივ მასალებით აღინიშნის ღირსია სოფელ ქორეთში "კარა-ხვიბრე" მოპოვებული ძვლები. ხალხურ გადმოცემებში დღემდე ცნობილი არ თუ რაღაც დაერქვა ამ ადგილს "კარახვიბი."

"კარახვიბის" ერთი მხრიდან ფილ ჩამოუდის ერთმანეთზე ერთ-ერთი ადგილების დროს ჩამოანგრია ამ ადგილის ნაპირები, რის გამოც გამოჩნდა უძველესი დროის სხვადასხვა ნაშთები, რომელსაც 1955 წლის 20 მაისს შემთხვევით წაანყდნენ ქორეთის საშუალო სკოლის ეზოდან მოსწავლეები ოთარ ებანაძეები და ზვიად ნადირაძე.

მ.კოკაიშვილის ხელმძღვანელობით ჩატარებული წინასწარი ნაგებობების შედეგად, ქორეთის ნიჩბა აღმოჩენილ ადგილზე აღმოაჩინეს ოთხის მეტად ჰაერა ყურყლები, -კაკლისოდენა ქოთნები და ცოტა უფრო დიდი ზომა, აგრეთვე სხვადასხვა ზომის ისრის წვერები, კაჟის ბლეები, ნაბეღლის ვირები, ძვლის საფანელები, კერამიკის ნიმუშები, ოთხისგან გამოძერწილი ცხოველის ფიგურა, ოფსიდიანის ანაკვეცები, ცხოველის ძვლები, ნაცარი და ნახშირი.

ანასოანავე აღმოჩენილი იქნა კაჟის კაჟრები და მათი ანაკვეცები, რითაც იწყვეტა, რომ იქვე ყოფილა იარაღების დასამზადებელი სახელოსნო.

1955 წლის ივლისში "კარახვიბზე" გათხრები ანარმოვა თბილისის სახელმწიფო მუზეუმის ექსპედიციამ არქეოლოგ ოთარ ჯაფარიძის ხელმძღვანელობით. ამ გათხრებში მონაწილეობდნენ ქორეთელი მოსწავლეებიც.

"კარახვიბში" მოპოვებული ნივთებიდან ძალზე საინტერესო აღმოჩნდა ბევრი დასახელებული ნივთები; მათ შორის ჰაერა კერამიკული ნაკეთობანი, საკუთარ დანიშნულების ნიჩაგურული ოხის ყურყლები, რაც მიცვალებულისადმი ზრუნვის ნ ჩაუდანელობა საფლავში.

ქოთნები ბუსდად კაკლისოდენა ზომით, ხოლო დერეფ -საფლავზე ყიდის ოდენა და აქვს სახელური სამი მხრიდ. შეფარებით უფრო დიდია მესამე ყურყელი, რომელიც საფლავზე ეკვრის ზოგჯერ ნაგებობებს. ყურყელი გაკეთებულია ხელით ზოგჯერ გარეშე.

აქვე აღმოჩნდა დიდძალი ფრაგმენტები სხვადასხვა ზომის და ფორმის სამეურნეო დანიშნულების ოხის ყურყლისა. ჩანს, რომ ისინი დამზადებულია ზორკვით, ზომით უფრო დიდი და იყენებდნენ ყირნასულის შესანახად. ზოგიერთ

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მათგანი შეტყობილია სხვადასხვა ადგილები ორმაგენელებით და [illegible] გამოხატვა-ვებიან ფერით ერთმანეთისაგან. მათ შორის არის ცალი, მიბნეული [illegible] სხვა ფერის ფრაგმენტები.

როგორც ჩანს, ამ ფიქრის ყურადღებას ამცნებენენ "კარაგანიშვილი", რაც-გან იქვე აღმოჩნდა [illegible] ფიქრის ბრალი.

აღსანიშნავია შინაური ცხოველების -ხარის და ცოლის პაგარა ფი-გურები, რომელიც საკულტო [illegible] ეკუთვნოდა. [illegible] სიტყვა "culto" "kultus" "კული", წარმოდგენილია [illegible] ფორმა სახელისაგან -"[illegible]"/ [illegible], [illegible]/ [illegible] ერთად "[illegible]", "[illegible]", "[illegible] [illegible]" [illegible] "[illegible] [illegible]".

აღმოჩენილი ფიქრის [illegible] ფიგურების სახით ჩვენ საქმე გვაქვს უძველესს ზელიგიურ [illegible], [illegible] [illegible] [illegible].

"[illegible] ზელიგიის [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [

ეროვნული ბიბლიოთეკა

და ნიშნავს "ამულეტს", "თილისმას", აქვეა ხალხურ ენაში ჯადოქარს, მაგიას და სხვა.

ლათინურ ლექსიკონში, მკითხავი ორი ფუძეა ერთის რომელიც და ორის ამოკვეთის შესახებ, უდავოა ეტიმოლოგია ფოკუსისური მაგიურ-ალეგორიული საგიჟადოების ფესვების ამოცანილი. იგი ეტიმოლოგია უცხოურ და ქართულ გვარებშიც /მგელიძე, მელიძე, ირემაშვილი და სხვა/.

"კარაბაღინში" "ნაპოვნი ცხოველია ძველების მიხედვით ირკვევა, რომ იქ მესაქონლეობა კარგად იყო განვითარებული, ხოლო მიწათმოქმედების განვითარებაზე მიუთითებენ იქვე აღმოჩენილი "ნაციხარები" ფორმის ქვის ხელსაფქვავები. ისინი დამზადებული არიან მაგარი ქვისაგან, რომლის მსგავსი ადგილობრივ არ მოიპოვება. ეტყობა, რომ იგი სხვა ადგილებიდან არის მოტანილი; ჩვენი ვარაუდით კი -ხარაგაულიდან, ვინაიდან სწორედ იქ ბევრია მსგავსი ქვის მასივი.

"კარაბაღინშივე "იქნა ნაპოვნი კაჟის ნაგლეგისებრები, ეუნწიანი და ეუნწო კარგად დამუშავებული ისრისებრები: ოდიენო მათგან სამკუთხური ფორმა აქვს.

აღმოჩენილი ისრისებრები ირკვევა, რომ იქაურ ადამიანთა ცხოვრებაში ნადირობას ჯერ კიდევ დიდი ადგილი ეკავა.

გამოთხრამოდენილ ნივთებთან ერთად "კარაბაღინში" აღმოჩნდა ძვლის საგნები, რომელთაგან ზოგნი ფლეველის დამუშავებისათვის იყენებდნენ ადამიანები.

ამგვარად, ირკვევა, რომ ჯერ კიდევ 5-6 ათასი წლის წინათ ქორეთში, კარაბაღინში, ეოფილა ენეოლითის ხანის საგვარეულო სოფელი საკმაოდ განვითარებული მესაქონლეობით, მიწათმოქმედებით, მონადირეობით, მეფუტკრეობით და იარაღის დამზადების ტექნიკით.

მართალია, ენეოლითის ხანაში ადამიანი თავისი არსებობისათვის ისევ საბუნებოს ასრულებს, ოდენობითაა მიწათმოქმედება, მესაქონლეობა და მონადირეობა, რაც, საეჭვოდ, ბუნებაკაცის ფუნქციას შეადგენს, მაგრამ ენეოლითის ხანაში მიწის დამუშავება ისევ ქალის მოვალეობად ითვლება; ქალს ამ პერიოდში არა აქვს დაკარგული თავისი უპირატესობა მამაკაცთან; ამგვარად, ცხადია, რომ ქორეთში არსებული საგვარეულო სოფელი მაგრამ-ალეგორიული უნდა ყოფილიყო.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

როგორც არქეოლოგი ოთარ ჯაფარიძე აღნიშნავს, მაგრიალრქიანს ჩვენში მხოლოდ ჯერ ევროპიის ბოლოსთვის უჩნდება ბრბარი და საფუძველი ეძლება საგოგმანების გავრცელების ეგრო მაღალ საფეხურს- მაგრიალრქიანს. 1/.

ასევე წარმოგვიდგენს ვეძლევს "კარალინის "არქეოლოგიური ძეგლები ოლესოვან ან მცხოვრები ხალხის შესახებ, მაგრამ არანაკლებ საინტერესო ცნობებს იძლევა ქორეთის სხვადასხვა ადგილებში შემხვედრილი ადრეფეოდალური ხანის ცალკეული ნივთები: კაჟის ისრისა და შუბისპირები, ტეხნები, ციცბილული ნამგლისა და ხერხისპირები, საფრისები, წვეტანები, ასევე ბრონზის ანასკულოვრები ადრეშუა ხანის ლირსა სიმეტრიულად დამუშავებული ხელშუბის პირები.

ქორეთის მუზეუმში ინახება ოქსიდიანის /ვულკანური მინა/ ანასკულები, ნამგლისპირის და კარგად დამუშავებული ყუნწიანი პატარა ისრისპირ

ბევრ იბერიაში ოქსიდიანი საერთოდ არ მოიპოვება. როგორც ჩანს, იგი შემოტანილია საბრალო საქართველოდან.

ანასკულოვრები ყურადღების ლირსია მუზეუმში დაცული კაჟის ოთხკუთხა ფირფიტები, რომელიც ადგილობრივ ბიგ ქორეთში. იგი მიწაში დაფლული ქოთანში იყო შენახული.

თავდაპირველად ამ მოსაზრების შესახებ კამოიძეა მოსაზრება, რომ ისინი ენეოლითის ხანის ქვის ფულები უნდა ყოფილიყვნენ. ამ აზრს ფლორენ ევი მეცნიერებიც იზიარებდნენ.

"ანასტასური, ოთხკუთხა, პალეოლ ლიბის ოლენანი, პირამიდესიანი, ისინი ან ჰგავენენ პირველყოფილი ადამიანის არცერთ იარაღს, ტანებს, საფრისებს, ნამგლისპირებს, საფხეკებს; წვეტანებს, არც თუ სამკაულად იყენენ გამოსადეგნი...

მეცნიერებმა ამ საკითხზე გადაყრილი ვერა ბქვეს რა, მარტალია ხალხი ისტორია იცნობს ქვის ფულებს, მაგრამ არა ასეთი...

მუზეუმში დაცული კაჟის ფირფიტები-უძველესი ქარგული ქვის ფულებია". 2/.

ქორეთელნი ნორჩნა არქეოლოგებმა ეს ექსპონატები მუზეუმის წუნიბრძნელ კოლექციებს მიუმატეს.

---

1. ჯაფარიძე ო. "ლიბოვნის წარმოების ადრინდელი საფეხურები საქართველოში, თბილისი, 1955 წ. გვ. 52.

2. სახვაძე ე. "ქორეთელი მოლაშქრები", თბილისი, 1962 წ. გვ. 39.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მაგრამ რამდენიმე ხნის შემდეგ აღმოჩენილი ნიმუშები შესწავლილი იქნენ. გამოირკვა, რომ მათი სახით ჩვენ საქმე გვაქვს არა ქვის ფიგურებთან, არამედ ტუტუცებ კაჟიანი თოფის ჩახმახის კაჟთან, რომელიც ევროპის ასაფეთქებლად იყო გამოყენებული.

ასეთი ფირფიტები იმდენად კარგი ყოფილან, რომ ისინი საგულდაგულოდ გაუფრთხილეთ ფურმე.

ასეთია მოკლედ ენეოლითის ხანის ის მატერიალური კულტურის ძეგლები, რაც ამ პერიოდ წლის წინ აღმოჩენილი იქნა ქორეთის მიწაზე.

V

ბრინჯაოს ხანის მატერიალური კულტურის ძეგლები

ენეოლითის ხანის შოლის აღმავლობა საგოგალიოებში იწყება კავკასიონის ახალი ეტაპი -ლითონის ხანა, რომელსაც ჩვეულებრივ ბრინჯაოს ხანას უწოდებენ. იგი იყოფა სამ პერიოდად: აღრეული, შუა და გვიანი ბრინჯაოს ხანად.

ამ პერიოდში აღმავალი უკვე იდეისებს ლითონს, ეუფლება მისი დნობის და ჩამოსხმის ტექნოლოგიას. ამგვარად, საფუძველი ეყრება მეტალურგიას, რომელმაც თავის მხრივ ეფექტური შიუწევებით ნასწია წინ კაკოლრიობის ცხოვრების და კულტურის განვითარების საფეხურები.

აღრეული ბრინჯაოს ხანის ძეგლები აღმოჩენილია ტუტუ ოვით საჩხერეში, მის მახლობელ სოფლებში და ფრიალეთის აღრეული ჯგუფის ყორღანებში /ნიკა ქარგი / და სხვაგან.

საჩხერეში აღრეული ხანის ბრინჯაოს ძეგლები აღმოჩენილია ადგილ "ნაჩერქეზევზე", "ცარცის ტრაპეზე", აგრეთვე სოფლებში : ქორეთში, სადაც ბრინჯაოს ხანის ორი ყორღანია შესწავლილი და სხვაგან.

აქედან ირკვევა, რომ ქორეთში მეტალურგია ძალიან განვითარებული იყო. ამ მეტალურგიას კიდევ დამატებით ადასტურებს "ქორეთის ერთ-ერთ ყორღანში აღმოჩენილი ტარშემკული საცერის პირები, რომელიც ალბათ ადასტურებდა "ცვილის მეთოდია" გამოყენებული. როგორც ჩანს, მე. ცვილის ამ ბენი წინა ამ აღრეულ პერიოდში უნდა არსებულიყო მეტალურგიის წარმოების საკმაოდ მძლავრი კერა. რამდენადაც ცნობილია, სადღეისოდ, ამ რაიონში

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ჩაიმე მნიშვნელოვანი სპიერნის კამოსავლები არ არის, მაგრამ ისიც არ არის კამორიგებული, რომ ეს ნაწილ აქ არსებულიყო საბალი, რომელიც მაშინ-ვე მოხოვნილიყო სპიერნზე ბაკალაურეტლა. რომ იყო კამოწვეული ამ ჩაიოლში მეფალურგიის ამგვარი აოლავლობა სხვასთან შეადარებთ, ძნელი საქმეა. შესაძლოა ამას ბიძგი მისცა ერთგვარად უფრო ახლო ურთიერთობამ ბინა ამიასთან. თუ უნდა, რომ ლითონის ნივთებს ეორმოდ ბევრი ... 1/.

სოფელ ... ყველაზე საინტერესოა "პასიერის" ეორღანი.

პასიერი ნარმოადგენს ქორეოის ბასავლეთ კანაპირა უბანს, სადაც ფარეოსაძეები ცხოვრობენ. სხვენ აქ ალბინრა ადრეული ბრინჯაოს ხანის ეორღანული ციხის ბიჯი საბარი. იგი მიკვლიეს ქორეოის საშუალო სკოლის მოსწავლეებმა და 1955 წლის ნაფუძარში გათხარა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ექსპედიციამ, რომელსაც ოთარ ჯაფარიძე ხელმძღვანელობდა.

იმავეს ბიჯია "პასიერის ეორღანის" მნიშვნელობა, რომ ბევრმეტი ... ან იქნება, თუ მოკლედ ვისაუბრებთ მისი ალმოჩენის ისტორიაზე.

ადგილს, სადაც ბასაბელებული ეორღანი ალმოჩნდა, ადგილობრივი ხალხი "ფარეოსაძეების უბანს" ეძახის. რაც შეეხება პასიერს, მისი ალმოსავლეთ უბანი ხშირად/ აქვეყან იხვლება და ერქვიდა მეიბარე ყვირილის სანაპირო კიდეებამდე. პასიერი მდიდარია მარგანეცის ბუნებრივი. აქ ჯერ კიდევ ბანან ტვირაბები, რაც ოდესღაც კერძო მესაკუთრეებმა ბაკითხეინეს. პასიერი ბაფარული ტყეა და ბარეა ორი ოჯახისა /ამბეულეიშვილი და მელონიძე/ არავინ ცხოვრობს.

ამგვარად, საბელმოვანია "პასიერის ეორღანი" ბუსგი არაა, მაგრამ ეოველ შემთხვევაში, ეს ჩაიმე ბიჯ ბაუკვლობას ან ქმნის. და ბადგან ეს საბარი "პასიერის "საბელიოა ცნობილი, ამბავსაც ჩვენც ასე მოვიხსენიებთ ბოლომდე.

ეორღანი ალმოჩნდა ს ბუღიად შემთხვევით, როდესაც აქაურმა კოლმეურნეებ აიღესაბრე ფარეოსაძეს ეორღანის ადგილზე ბაიწყო ქურ-მარგანის ბამარგა და საძირკვლისთვის მიწის ამოღება. სხვენ ამ დროს იქ ალმოჩნდა ადამიანის ჩონჩხი, ციხის ქვაწყალი ნამსხვრევები და სპიერნის ... ეს ნაპოვნი მასალა შეიტანეს ... [illegible]

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ადგილად ბიუჯეტია და უფლება მეიძლებოდეს, რომ მეუნეტრობისადვის თავ-
ანებებრინა და საკუთრებად ისევ ძველ ადგილზე გადასულიყვნენ.

სულ მალე ოთარ ჯაფარიძის ხელმძღვანელობით დაიწყო აღშენებული ყორ-
ღანის გათხრა, რომლის მიამლური 30 მეტრს აღემატებოდა, სიმაღლე კი -
სამ-ოთხ მეტრს. გათხრა ერთ თვეს გაგრძელდა. მასში ამ მეცნიერთან ერთად
მონაწილეობდა ქორეთის 24 მოსწავლე., აგრეთვე პროფესიონალი სტუდენტებიც.

აღმოჩენ ამ ყორღანის თავი უფრო მაღალი და მრავალი ყოფილა, მაგრამ
ეი კალოსადვის მოუსწორებია.

სამარხში აღმოჩენილი ექსპონატების ნაწილი ოთარ ჯაფარიძემ საჩხე-
რეში აღმოჩენილი ნიმუშების ანალოგიურად მიიჩნია. მაგ შორის ფეთამიანი
ცული, მარგალიტებრიალავანი ქინძისთავი, საკიდები, კერამიკა და სხვა.

ყორღანი ფ აღმოჩნდა საგვარეულო ციხისა, სადაც, როგორც ჩანს, მიცვა
ლებულებს ძალიან ღირებულ ნივთებს ტანსაცმლეულობაში ასაფლავებდნენ. მიუხედავად ამი
სა, სამარხის ინვენტარი თითქმის არ განსხვავდებოდა ერთიანელებისაგან. სა-
მარხების ერთი ნაწილი მოგვიანო ხანისას ეკუთვნოდნენ. ყორღანში აღმ
ჩნდა საოცარმე ალაბასტრის ჩოჩხი, რომელიც ჩაფანებული ეფესი ბიბეძელი
ნივთები: ბრინჯაოს ფეხაქანებული ფაფარი ცული, საფეხურები, ისრისა
და შვების პირები, ქინძისთავები, ფალავანები, ბეჭედი ოქროს, მძივები
ბრონზის ყურეული და სხვა.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია ბუნული და ფეოლალური ოქროს
მენეფეთი შემკული ერთი საფეხური, რომლის მსგავსი საქართველოში აღმოჩენ-
ილია ერთი და ისიც საჩხერეში "ფარეის ყორღანი" არქეოლოგ ბ. კუფტინის
ბიენ.

ქორეთის საფეხური საჩხერის საფეხურისაგან განსხვავდება იმით, რომ
ბაც პირველ სიგრძივ ოთხი არამკვეთრი ტარი გაუკეთებია და ეკეთებოდ ფეხ-
ურაული ორნამენტებითაა შემკული. ამ საფეხურს პირი ნაკლები აქვს, სახე -
ური კი ჩამოსხმული.

როგორც ოთარ ჯაფარიძე ამტკიცებს, აღრეული ბრინჯაოს ხანაში უკვე
ციან იარაღების ბიჟეულებით ჩამოსხმა. მასვე მიაჩნია, რომ ამავე ნესით
უნდა ყოფილ დამზადებული ქორეთის ფარეფერული საფეხურის პირი.

საგაკუეებიან აღსანიშნავია ნუსური ასო " T "-ს მაგვარი მარ-
ცუკიცებრიალავანი და თაბაშირეული ბეიი ბოთის ქინძისთავები, რომელიც
ეცვა "საჩხერეს" აბრეებენ. ვიანიან მაგ მსგავსი ქინძისთავები

ეროვნული ბიბლიოთეკა

საქართველოში არსად არაა მოპოვებული. ერთი მთელანი მოპოვებულია სამხრეთ ოსეთში, მაღიანში.

მსგავსი ქვიძისთავები მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებშიც ძალზე ცოტაა აღმოჩენილი. მაგ. ერთი ცალი ნაპოვნია იტალიაში /იგი ვერცხლისაა/; სამი ცალი ეგვიპტეში, ხოლო რამდენიმე ცალი -კუნძული კიპროსზე და ბულგარეთის ქვეყნებში.

ქორეთის მუზეუმში 15 ასეთი ქვიძისთავია დაცული. თითეული თანამანის სიგრძე 40 სმ აღწევს. ვრცელესი კუნძულის აზრით, იგი ადამიანებს უნდა გამოეყენებინათ შალის ფასაცმელის შესაბმელად ბეჭედს მასწრივ. ეს მოსაზრება მისაღებია, ვინაიდან ზოგს მხარეს ასეთი ქვიძისთავების დაბნევა ძალზე უხერხული იქნებოდა და საშიშიც კი მოძრაობისას.

ფიქრობენ, რომ ასეთი ქვიძისთავები დამზადებული უნდა იყოს ადგილობრივ.

სამკაულებიდან დავასახელებდით სასაფეძლე რკალებს, სხვადასხვა მოდის გულსაბამებს, სარეიფის მძივებს, ქვის მძივსაკიდებს, გამჭვირვალე ნიკაულებს და ფორის კბილებს.

საქართველოს საეკლესიო მუზეუმის ქვითის ლაბორატორიაში ჩატარებული აქვს ამ ნაპოვნ ლითონთა ანალიზი და გაირკვა მათი შემადგენლობა: 98% სპილენძი და 2% დარიშხანი. ამიტომ გასაკვირია, რომ ზოგიერთ ადგილებზე ამ ნივთებს ჯერ კიდევ სპილენძისას.

ალბანეთისაგან აქაური მაგი ფერის ფიბის ყურძლები. ისინი მორგვია ნაძერწი და კარგად გამოწყვარი. შეიგვიდან ვარიანტები, აქვთ, აქვს აღმოჩენილია 50-60 ლიტრის ტევადობის ფიბის ყურძელი.

ბასიანის ყორღანი საკვარულია. ჩანს, რომ ამ ტვარის წევრებს თორის ჯერ კიდევ არ არის ქონებრივი უთანასწორობა.

ამ დროს კარგად ყოფილა განვითარებული მესაქონლეობა, მიწათმოქმედება და მეტალურგია. ამ უკანასკნელს ძირითადი მასალაკი აწარმოებდა. ამგვარად, სულმე ტვალეს განვითარებულ პატრიარქალურ ტვართან.

ბასიანის მსგავსი სამარხები ნაკლებადაა შესწავლილი. ფასდაუდებელია აქ მოპოვებული ანთროპოლოგიური ლონეტული.

რაც შეეხება ... ბრინჯაოს ხანის ძეგლებს, იგი საჩხერის რაიონში წარმოდგენილი არაა. ამგვარად, ,ბუნებრივია, რომ ამ თავზე საუბარი

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ჩვენ არ გვაქვს. ტვიანი ბრინჯაოს ხანის ძეგლებზე ვიცვლეთ, რომ
ბრონზეობა აღმოჩენილ ნაიოვში მიი და მოსავალიეროვანია. აღსანიშნავია,
რომ ამ პერიოდში ბრინჯაოს კულტურამ საქართველოში თავისი განვითარე-
ბის უმაღლესს საფეხურს მიაღწია. იგი ხდებ უსწრებია აღრეული რკინის ხა-
ნას. ამ დროს უკვე ჩნდება რკინის პირველი ნივთები.

ტვიანი ბრინჯაო მოიცავს II ათასწლეულის II ნახევარს და I ათასწ-
ულის დასაწყისს. ამ პერიოდში გამოყენებას პოულობს კალიანი ბრინჯაო,
იქმნება ფოთოა მიი კავშირები, ვითარდება ალიტ-მიცემობა და სხვა.

VIII-VII ს. საბოლოოდ იმარჯვებს რკინის მეტალურგია და საფუძველ-
ედება რკინის აღრეული ხანას.

საჩხერის რაიონში ბრინჯაოს ხანის ძეგლები აღმოჩნდა თვით საჩხე-
რეში, კალეთაში, ბურეთში, ეზოურში და ჰერეთში. ნივთების უმრავლესობა
საბრძოლო და სამეურნეო დანიშნულებისაა. (~~საბრძოლველებიან შესაბამლია (ბრ-
ონზი სანი სამაჯური.~~)

აღნიშნული ნიშნები ეზოურში აღმოჩნდა სოფლის გასაპირა უბანში
"ოთხბიარში" 1957 წლის მაისში. აღგილი "ოთხბიარი" წარმოადგენს შავშიბაში
ადგილებ დაცემულ ვაკეს და მდებარეობს სოფელ ბეკინევის საძოვრებან. აღრე
იგი ეკუთვნოდა სოფ. ბეკინევში მცხოვრებ ამბიულელიშვილებს ოთხ ოჯახს, რ-
გამოც სახელიც აქვეთ დაერქვა.

"ოთხბიარი" მდებარეობს ქასიდეთის ეროვნებიან დაბორებულია ერთი
კილომეტრის მანძილზე და ბეკინევის ეზოდან სულ რაღაც ასიოდე მეტრზე, ხა-
ლი რიგზე ვიცი, ამ სამივე ადგილმა უნდა მოგვცა ბრინჯაოს ხანის მე-
ტალი საინტერესო მატერიალური კულტურის ძეგლები.

"ოთხბიარში -დღესაც შემოხვევია ხშირად პოულობენ სხვადასხვა ნი-
ვთებს, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ იქაური სამარხის ნიშნები ჯერ კიდევ
მოლიანად არაა გამოფენილი.

არქეოლოგ ე. [illegible] მიაჩნია, რომ "ოთხბიარზე "ნაპოვნი ნივ-
თები ერთი უახლოესია სამაგრის ეძველეს ორმო-სამარხების ინვენტარს.

აქ აღმოჩენილი ექსპონატებიდან აღსანიშნავია: ფოდოლისებრი მოყვა-
ნილობის ბრინჯაოს საფეხური; ისევ ბრინჯაოს საფეხური, [illegible] მაგრამ პი-
რველისაგან საკმაოდ განსხვავებული თავისი ფორმით; ბრინჯაოს შუბისპირი,
თავზეა ბრინჯაოს საკიბეები; ქაშრის ბალთა; ბრინჯაოს სასაფეხელი; ბრინ-
ჯაოს [illegible] სამაჯური, 30 ცალი ეიდ-პაფარა საფლიფრის მძივი, რომელთა-
ან 15 ცალი [illegible] ნაწილია, [illegible] [illegible] [illegible].

ანტიკური ხანის პატრიარქული ოჯახური ტიპი

~~ბინა 15 ადამიანი ცხოვრობდა, ოჯახურად ერთად ცხოვრობდა.~~

"სპეციალური ლიტერატურა შეიცავს საბუთების რაოდენობის სხვადასხვა უბანში აღმოჩენილ ქაცრის ბალიშებს.

ბალიშ ქაცრისა ბრინჯ **ოსი** აღმოჩენილია ეორეთში. სხოლოდ ეორმის /9,8 სმ X 9,3 სმ/, ჩარჩო შემკულია ერთი წყვილ ბნელი ორნამენტით. მის ყოველ კუთხეზე აღმართულია მრგვალი, თითო ფაბალი ბორცვი. ჩარჩოს შიგნით ცხოველთა ფიგურები სახეებია გამოყვანილი, ძალიან სტილიზებული. ბალიშზე კარგად შეიმჩნევა ორი ცხოველი, რომელთაგან ერთს უკავია ბალიშის ცენტრალური არე, ხოლო მეორე მოთავსებულია მის მუცლის ქვეშ. ცენტრალური ფიგურის თავი უკანაა მობრუნებული და პროფილში მარჯვნივ, ფეხები მოხრილია იმდაგვარად, რომ ცხოველი თითქოს მოძრაობაშია და უკანა ფეხები უახლოვდებიან /1/.

ცხოველის ფეხები პროპორციული არაა. მას აქვს ძალიან გრძელი კისერი, პატარა თავი, განიერი ფეძო და მცირე.

მისი კისრიდან, ფეხის სხვადასხვა ადგილიდან, ტუჩიდან და ბალიდან აღმართულია სვეტები. თავს ბემოთ ბალიშზე ბოლი, რაც ალბათ ზეცას უნდა ასიმბოლოებდეს.

მთავარი ფიგურის ქვეშთა არის რაღაც ცხოველის გამოსახულება, რომლის რაობის გარკვევა თითქმის შეუძლებელია.

სხვა ეორეთში შემთხვევით აღმოჩენილ ალბეთვე ქაცრის მეორე ბალიშ. იგი პირველისაგან განსხვავდება თავისი ორნამენტების ორფაგი ხაზვრივით, ჩარჩოს კუთხეებში აღმართული კონუსური მოთალოდ ბვერილებით, გამოსახული ცხოველის ფიგურებით.

ბალიშის ზომებია : 19,5X 10,2 სმ. ხოლო სიგრძე 1,5 სმ.

ჩარჩოს შიგნითა სივრცეში გამოსახულია სამი ფანტასტიკური ცხოველის ფიგურა, რომელთაგან ცენტრალური ყველაზე დიდია. იგი ბერძენულია და პროფილშია მარჯვნივ. ბაკურებე და ბალაბე აქვს ჩაფრთხილებული კონსტრუქციული ბრეები ორ რიგად. მისი ფეხები ბალბიანია და მუხლთან ოხრილი; წინა ფეხებს აქვთ წინ გაშვერილი კონუსური ნაბალბერები, ხოლო უკანა ფეხებს უკანა ნაბალბერები.

~~ეორეთ-ნინა-ან-ერთი უკანა ფეხის ნაბალბერები ჩარჩოს ეეფილება.~~

/1/. ... ეროვნული ... ტ. 14 ... 85.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ფესვის აღგილზე აქვს წერგილისებური ჩაღრმავება. ფესვი ორადაა განშტოებული და ფესვიდან განშტოება ბევრად და ქვემოთ ჩარჩის ულვაშებია. ცხოველის კისერზე აღმართულია ორი ნამოზარდი. ფესვიდან მაღალი ორად იყოფება და რქოვანად მთავრდება. კუდი წარმოადგენს ერთიანი ტანის გაგრძელებას. იგი ხერხემლის პარალელურად მიიმართება უკან, წელს ეხება და თავდება სპირალური ფესვით. ბიუხელავად იმისა, რომ ცხოველს ფანტასტიკური გამოსახულება აქვს, მაინც შეიძლება დავასკვნათ, რომ იგი ირემს გამოხატავს.

ცენტრალური ფიგურის გვერდით გამოყვანილია რაღაც მორბენალი ცხოველის ქანდაკება. იგი ჰრეფილია, რის გამოც მხოლოდ ორი ფეხი უჩანს. ამ ფეხებით ის ეყრდნობა დიდი ცხოველის კუდს, ხოლო დაფარული პირის ბოლო ფუჩი – მის რქას, ქვედა ფუჩი – ყურს.

სულ ქვემოთ მოთავსებულია ფრინველის ფიგურა.

ასევე შემთხვევითი აღმოჩნდა ქორეთში ბრინჯაოს მესამე ბალთა ცხოველის გამოსახულებით, რომელიც ცალს უნია ნარმოადგენდეს. მისი კარედა ჩარჩო ლამაზი ორნამენტებითაა შემკული, რომლის კუთხეებში კოუსური შვერილებია გაკეთებული.

ცენტრალური ფიგურის სხეული ძალიან ფლანგია. მას აქვს მოკლე და უფეხებო ფეხები, ხოლო მკერდზე და კავაზე – ორი ჩაღრმავებული რგოლი. კისერს ბევრად მიუყვება ოვალური ბეჭედი, რომელიც ფაფარს უნია ნიშნავდეს.

მთავარი ფიგურის ბევრად გამოყვანილია გაურკვეველი ფორმის ცხოველის ფიგურა, ხოლო მის მუცლის ქვემოთ – კვიცის მსგავსი ფიგურა.

"ამგვარად, ჩვენს ხელთ საჩხერის რაიონში აღმოჩენილი შვიდი ბალთაა. ისინი ამ რაიონის სხვადასხვა კუთხიანია. ყველა ისინი შემთხვევითაა აღმოჩენილი. ისინი განსხვავებულნი ერთმანეთისაგან. ასე, რომ შვიდი განსხვავებული ბალთის ოთხი სახეობა გვაქვს სხვადასხვა ცხოველით, ანდა სხვადასხვა პოზაში მყოფი ერთნაირი ცხოველებით...

საჩხერის რაიონში აღმოჩენილ ყველა სახის ბალთებს მოეპოვება მეტნაკლები ანალოგიები." 1/.

---

1. ეორიძე ე. დასახელებული წიგნი, გვ. 93 და 95.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სოფ. ეფრემში აღმოჩენილი ბალიების ბუსტი ანატომიური დაკვლა საქართველოს მუზეუმის ფონდში ჩამბარებიც ეკუთვნოდა. მათი ნაწილი შეფასებულია თბილისის ბალნეოლოგიურ, ხოლო ნაწილი მოპოვებულია ჩაქაში ბრიტის საბარიოდან - ნაზე ბ. ტაბუჩიშვილის ხელმძღვანელობით წარმოებული არქეოლოგიური გათხრების დროს; მსგავსი ბალიები აღმოჩენილია აგრეთვე სოფ. მანგლისში.

"ჩვენ ფიქრობთ, რომ ს.ეფრემის აღმოჩენილ ბალიებს გამოყენებული ფოთლების ცალკეული ნაწილების დაკუსტვით ხელოსანი კიდევ უფრო დაუახლოვდა სიმსგავსეს და ზეადობას. ანგარიშად აღარ არის ორბის ფრთები ყველა ფოთლის ჩვეულებრივ ორ ფოთლად, რომელიც შეხედავს ისევ ფოთლებად..

ხელოვნების შეფასებები, ბრინჯაოსგან ნაკეთები ქალბის ბალიები, რომელიც შესახებ ბევრი ვქმნილა საუბარი, ჩვენს ტერიტორიაზეა შეტანილი, ჩვენი უძველესი ნიმუშების მეალაფურ-ხელოსნების მიერაა შეტანილი და ჩამოსხმულ-გამოყვანილი. მისი ნაწარმოებნი-ჩამოსაკიდებლები არეული საქართველოს ტერიტორიას არ სცილდება. ამავე დროს არ შეიძლება არ აღინიშნოს, რომ ასევე მთაში აღმოჩენილ არქეოლოგიურ მასალაზე ბრონზის არსად არ გვხვდება ამგვარი ბალიები." 1/.

ქართველი მეცნიერები ბრინჯაოს ბალიებს მიიჩნევენ ქართული ხელოვნების ძეგლებად, მისი ადგილობრივი წარმოების ნაყოფად.

ბევრი უნდა ვაკვირდეთ იმ ტერიტორიებს, სადაც ბალიების უმრავლესობა მოპოვებულია ფასავლეთ საქართველოში. ამის გამო აკადემიკოსი ბ. ალხაზიშვილი მათ მიაკუთვნებს კოლხური ხელოვნების ნაწილს.

ეფრემის ბალიან გაბვიდარების შემდეგ საფუძველს უნდა მივაკუთვნოთ.

საჩხერის რაიონის სოფლებში -ეფრემში, ყალაში და არგვეთში მოპოვებულ ბალიებს ბრონზის ორის მიერ მსგავსებაც და მიერ განსხვავებაც. შესაძლოა ისინი ერთი ბერძენის ნაკეთები იყოს. ერთი განსხვავება მათ ბრონზის ისაა, რომ ეფრემის ბალიების ცენტრალური ფიგურა და მისი ცალკეული ნაწილები ჩვეულებრივ მოაბეჭდილებას ტოვებენ.

ნაწილია ეროვნულ ჩარჩოებში ამ ბალიების მოქცევა შეუძლებელია. ბ. კუჭიში მათ ელინისტური და რომაული ეპოქით ათარიღებს. 2/. ბ.ეფრემიძე მათ ძვ.წ.უკანასკნელ მეოთხედს და ა.წ. საუკუნის საუკუნეებს უკავშირებს.

1. ეფრემიძე ბ. დასახელებული ნაშრომი, გვ. 98 და 191.
2. კუჭიში ბ. "არქეოლოგიური კვლევები ფრიალეთში", გვ. 26.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ბემოთქმულებულ ნიმუშებს გარდა სხვ. ეორეთში აღმოჩენილია სხვა მთელი რიგი ბრინჯაოს ნივთები. ამათგან აღსანიშნავია 1952 წლის მარცვალძეების ყანაში მარცვის დროს შემთხვევით ნაპოვნი ბრინჯაოს შუბისპირი. იგი გრძელფასრიანია, მიღი მოკლეულია ფრთებს შორის, რომელთაგან ერთი დაზიანებულია.

ეორეთშივეა აგრეთვე აღმოჩენილი სკვითური ტიპის ბრინჯაოს ორფრთიანი, მრგვალფასრიანი ისრის ორი ვარიანტი, რომელთაგან მეორეულის სიგრძეა 3,9 სმ და 2,5 სმ. აგრეთვე კოლტური ცულის იმიტაციის მსგავსი ბრინჯაოს ნივთი, ფიბულა, ჩეკი და სხვა.

ეორეთში აღმოჩენილი ნიმუშებით ირკვევა, რომ იქ ერთად იყო განვითარებული ბრინჯაოს კულტურა და რომ ხალხებში თავიანთ შესანიშნავ ხელობას შემკვიდრეობით გადასცემდნენ შთამომავლობას.

რაც უფრო ადრიანი პერიოდისაა ესა თუ ის ნივთი, მით უფრო აშკარად ჩანს, რომ მაშინდელ ოსტატებს ეოზეთ ნაგები ხელოვნება, დახვეწილი ოსტატობა და მოზარი გემოვნება.

ადრინდელი ხანის შედარებით ვრცელდეული იარაღებს შემდგომში თანდათან ცვლიდნენ მოზარი კულტურით შესრულებული, ორნამენტებიანი ბრინჯაოს სამამული იარაღები, სამკაულები და ფიგურები.

ძვ.წ.VIII-VII საუკუნეებში ბრინჯაოს თანდათან ეევნის ჩვენა, რომელსაც სულ სხვა უპირატესობა აქვს პირველთან შედარებით. ეაკუმტეზა, რომ ჩვენის კულტურა ეოესაც ეძლევა, რომელიც თავისი განვითარების ბენიდეა აღვანილი.

--- ...---

ჩვენის ხანის მატერიალური კულტურის ძეგლები

ეორეთს ტერიტორიაზე მოპოვებულია მატერიალური კულტურის ძეგლებმა დაადასტურეს, რომ ადამიანის ცხოვრების კვალი აღინიშნულ სოფელში არ გაქრენილა უძველესი დროიდან დაწყებული ეოესე. ამ უფლუარ ფაქტზე მიუთითებენ იქ აღმოჩენილი არქეოლოგიური ნიმუშები. მათ შორის "კარადაგინზე" მიკვლეული ენეოლითის ხანის ძეგლები, ბრინჯაოს და ჩვენის ხანის უნიკალური მასალები.

ერთმა სოფელმა იმდენი მატერიალური კულტურის ძეგლი მოგვცა, რომ

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მაგ. ბაბაბე ქორეთის საშუალო სკოლაში გაიხსნა საკმაოდ მდიდარი მუზეუმი, რომლის მნიშვნელობა და სახელი დიდებულია გაცდა ზაიონის ფარგლებს. კარგ ანის უშუალო მიზეზი გახდა "ჰასიეთის საბარსში" აღმოჩენილი 40 სმ -ის სიგრძის ბრინჯაოს საკინძეები, "ყიყინაძეების ტაბაზე" ნაპოვნი ლისტვინ-ლინის ბეჭედი და უამრავი სხვა.- უნიკალური ნიმუშები.

ქორეთში მოპოვებული ბრინჯაოს ნიმუშები ეკიდესი ტირეულეშისაა. რაც შეეხება ოქროს ბალის მასალებს, ისინი ისეთი ტარეულებისა არ არიან, როგორც ბრინჯაოს ნივთები, მაგრამ მთავარი ისაა, რომ ისინი მეცნიერებს ოქროს კულტურის არსებობასა და წარმოებაზე ქორეთის ტერიტორიაზე. ეს კი მთავარსაკვლევ იმაზე მიუთითებს, რომ ქორეთში ცხოვრება არასოდეს არ შეწყვეტილა და რომ იქაურმა ბრინჯაოს შესანიშნავმა ოსტატებმა ბოლოს და ბოლოს მიაკვლიეს ოქროს, აითვისეს მისი ტექნოლოგია და ამიტომ ოქროს უპირატესობა ბრინჯაოსთან შეეარებინა.

ქორეთის მუზეუმში დაცულია ოქროს ბალის ისეთი მასალები, როგორიცაა VIII-VI ს. ოქროს თხი, ისრისპირები, შუბისპირები და სხვა. სოფლის ჩრდილოეთით, ძველი სასოფლოს "უფერძის" მახლობლად ქორეთის სკოლის მოსწავლეებმა უხვად მიაკვლიეს ოქროს ბალის ტანსაცმლის შემკად გამოყენების შემთხვევაში. ნაპოვნი ნივთებს.

ყველა აღმოჩენილ ნიმუშს რომ თავი მოეყარებინა, მარგო ეს ნივთებიც იმაზე მეტყველებს, რომ თავის დროზე ქორეთში მისდევდნენ ოქროს ბალის ტექნოლოგიას და ამომზადებდნენ ოქროს, ოქროს სამკაულებს და სამეფოებისა ოქროებს.

---...---

ნუმიზმატიკური ძეგლები

სიტყვა "ნუმიზმა" ბერძნულია და ნიშნავს ფულს. ეროვნულ ბიბლიოთეკაში ამ სიტყვისაგან წარმოიქმნა მეცნიერების სრულიად ახალი დარგის სახელწოდება, რომელსაც ნუმიზმატიკა ეწოდა. იგი შეისწავლის ძველ მონეტებს და medalebs.

ქორეთის ტაბარა, მაგრამ მდიდარ მუზეუმში სხვადასხვა დროის მრავალი საინტერესო ნუმიზმატიკური კოლექცია დაცული, რომელიც ოთხ ეტაპად მეფეა. მაგ. შორის არის ქართული, რუსული და უცხოური მონეტების

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ნიმუშები.

საერთოდ საქართველოში იმდენი ფული ნიმუშია აღმოჩენილი, რომ ძველი დროის ნუმიზმატიკები საქართველოს "ნუმიზმატიკურ მაღაროს" უწოდებენ.

ოვით საჩხერის რაიონში ძველი ფულების ასეთი დიდი რაოდენობით მოპოვება გამოწვეულია იმით, რომ აქ ამ რაიონში გადიოდა საკვანძო გზა, რომაც წარმოადგენდა ვაჭრობა აღმოსავლეთ აზიისა და დასავლეთ ევროპებს შორის. ეს გზა ლიბის მთიდან და ყვარყათხევით სოფელ კორბოულზე გადმოდიოდა და ყვირილისა და რიონის ხეობებით შავი ზღვისკენ მიემართებოდა.

ბევრ ისტორიულ საბუთში მორკინალი ფავისებურად მანიშნებელი გადმოცემა არსებობს: ჯერეთ, "ბორი გზიდან ყვირილის ხეობით მიმავალი ვაჭრები დოვლათიანი მორკინის ადგილზე ისვენებენ. ცხენებიან ძირს ჩამოქანდებიან აკლებული საპალნეები. ე.ი. აღნიშნული ადგილი ყოფილა "ბორი საპალნის" გასაჩერებელი ადგილი. ერთია გარმაგლობაში კი ამ სიტყვებიან წარმოშობილა სახელწოდება -"ბორკინალი".

ეს ხალხური გადმოცემა ფავისებურად უკავშირდება ყვირილის ხეობაში ძველადვე საკვანძო გზის არსებობას და იქ მოპოვებულ მონეტების საკ

ეროვნის მუზეუმში დაცული ნუმიზმატიკური ნიმუშებიდან დავასახელებთ: ქართული მონეტებს, რომელშიც შედის ოთარეულის პერიოდის /40-5 დ. ერეკლეა /ვერცხლი/. ვინაიდან ასეთი ფულების მიმოქცევა ნიმუშები საქა-ართველოშიც იყრებოდა, ამიტომ ისინი ქართულ მონეტად ითვლებიან.

ამ ფულის შესწავლა გამოსახულია ოთარეულის მარცხენა პროფილი, ჯვ-რგვლივ "ალბეგ მეფეთა არშია I, რომელსაც ხელში დაჭიმული მშვილი უჭირავს.

"ლიმონის ფული საქართველოში პირველად ძველი წელთაღრიცხვის მე-6 საუკუნეში მოუჭრია /"ოქროული თეთრი"/ და მის შემდეგ საქართველოში ფულის მოჭრა აღარ შეწყვეტილა. ეს ფაქტი კი იმაზე მეტყველებს, რომ საქა-ართველო არის ერთი პირველადადი, რომელმაც სასაქონლო ფული ლიმონის ფ-ულად შეცვალა.

მაგრამ, ისევე როგორც ყველა ხალხი, ქართველებიც, სანამ ლიმონის ფულის სმარებაზე გადავიდოდნენ, ადგილა-გამოცვლის საშუალებად სხვადასხვა საგნებს ხმარობდნენ, როგორიცაა ოქროსანი საქონელი, საბარბოდ ან საოთარი იარაღი, ფლაველი, ბეწვეული და სხვა.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ცნობილია, რომ ბოლოდროინდელ ხანებში ფულად ხმარობდა სხვადასხვა ბრბის ტახვრეული ქვეყნებიც კი. ამასთანავე, რომ ჩვენს საისტორიო მუზეუმში დაცულია მასალა, რომელიც ჩვენს მხარეში ქვის ფულების ხმარების შემოხვევაზე უნდა მიუთითებდეს.

ლითონის შემოღებამ შემდეგ ფულად ხმარობენენ სხვადასხვა ბრბის და ფორმის ბოლებს. ბოლოს ორკვევა, საქართველოში ფულად იხმარებოდა ბრინჯაოს სამაჯურები, ე.წ. "კავკასიური სიკეთეები". ასეთი ფული "ვაჭრ ნაპოვნი ჩვენს რაიონში /სოფელ ჭერევში /. ეს არის ერთი კილო და ნაწილის ბრინის ერთი ბოლის სამაჯური".1/.

ქართული ფულებიდან აღრეული ადასტურებენ კოლხური ნახევარ დრაქმიანი /ვერცხლი, IV-II საუკუნე/; მეფე ტიორგი III-ის /1156- 1184/; თამარის / 1184- 1213/; ლაშა გიორგის /1213-1222/; ჩუსუდანის /1222-1245/; და სხვა ერთეული სპილენძის მონეტები შესაბამისი ქართული და არაბული წარწერებით. მაგალითად თამარის ფულზე იკითხება : "ბეთოფალ ბეთოფალია, შვენება ქვეყნისა და სარწმუნოებისა, თამარი, ასული გიორგისა, მესიის თაყვანისმცემელი."

მე-13 -15 -ე საუკუნეებში ფასავლეთ საქართველოში იყენებდა ქართული კონფანაული, ანუ შემდეგ, რაც იქ ტანადა ფავით ნარინი/1260 წ./

სიტყვა "კონ" ნიშნავს ბაგონს ანუ უფალს, ხოლო კაცის სახელი მანეული ქართულში "მანეული" ტანაკეთებულა. ე.ი. კონფანეული ნიშნავს ბაგონ მანეულს.

ქორეთის მუზეუმში ასეთი სამი მონეტა დაცული. ერთ მათგანზე ამოსახულია ფრანგიზის კეისარი მანუელ I კომნენი/ 1238-1263/. ხოლო ანარჩენ ორზე -იოვანე II კომნენი /1280- 1297/. ყველა ფულების მეორე მხარეზე ამოსახულია საკეისროს მფარველი წმინდანი ევგენი.

აქვეა 1712 წ. სპილენძის სპილენძის ნახევარ ბისტიანი ფული, ერეკლე მეორის /1762- 1798 წ.წ./ აბასიანები სპარსული წარწერით, აგრეთვე ბრეიტსური სპილენძის ორკაპიკიანები და ვერცხლის ორაბაბიანები, რო-

1. ტოკაიშვილი ბ. "ჩვენი მხარის ნუმიზმატიკური ძეგლები", გაზეთი "ოქტომბრის გზით", № 79, 29/ IX-1960 წელი, გვ 2.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ბილები 1804- 1834 წლებში იყრებოდა თბილისის ბარაფხანაში,რის შემდეგ აქ მოწყობილი აღარ მოყრილა.ამ ფულებს აქვთ თბილისის ტვირტვინი-ჰაერისა და ბეჭის ხიბის ტალავარეიანებული ფოლები,ბეჭნერა -"ფეიდისი" და ფულის ლირებულების აღმნიშვნელი ასო.ექვსთან არის რუსი ოსტატების ინიციალები.

უცხოური მონეტებიდან აღსანიშნავია სოფ. კალაფაში ნაპოვნი ძვ. წ IV საუკუნის ბრინჯაოს ფული,რომელიც მოყრილია იტალიაში არსებულ ბერძნულ კოლონია ლუკანიაში;მე-7 საუკუნის ბიზანტიური ფული მოყრილი იმპერატორ ჰერაკლეს /610- 6145.ნ./. ბიერ;ასევე ტანსახულია ფეხზე მდგომი ჰერაკლე თავისი ორი ვაჟით;მეორე მხარეს აქვს ჯვარი და ლათინური წარწერა :"დეუს აიუტა რომანის".-/"ღმერთო დაეხმარე რომაელებს/.აქ სიტყვა "რომაელები" ნიშნავდა ბასბარი, რომ ბიზანტიელები თავის თავს რომაელებს უწოდებენენ.

სპარსული ვერცხლის ფულებიდან აღსანიშნავია ხოსრო მეორე სასანელის /590- 628/;ერთიანელი მონეტა,რომელიც ნაპოვნია ქორეთში ალამიანის ჩინჩხთან ერთად,ფულის ერთ მხარეს გამოსახულია შაჰი ხოსრო,ხოლო მეორე კვერცზე -ცეცხლი ორი მცველით.

სოფ. ყორეულში ალამიანის ჩინჩხთან ერთად იქნა ნაპოვნი 718 წელს ქ. ქირმანში ნაჭიდა ომარ ობეიდის მიერ მოყრილი ფული.მის ორივე მხარეზე წარწერილია ალიკლები ყურანიდან.

დასავლეთ საქართველოში ასეთი ფულის პოვნა იშვიათია,ვიცნობდან იქ არაბებს ,საერთოდ, ფული არასოდეს არ მოუკიდებია.

ბაბა საჩხერეში იქნა ნაპოვნი მე- 9 საუკუნის არაბული ფული.

ხვალ მონეტებიდან აღსანიშნავია ჯალაიერიანის სულიერების მონეტა, მე-18 საუკუნის ოსმალური ვერცხლის ფულები აბდულ მე-4-ის/1757- 1773/; აბდულ ჰამიდისა/1773- 1789/;სელიმ III/1789- 1807/,რომლებიც ნაპოვნია სოფელ ქორეთში მიწაში დაფლული ქანქის სახით.

მუზეუმში დაცულია აგრეთვე მე-17 -მე-19 საუკუნეების რუსული ფულები

ქორეთის მუზეუმში დაცული ნუმიზმატიკური კოლექცია რაოდენობით არც თუ ბევრია/როგორც აღვნიშნეთ,ნაკი რაოდენობა 200-ს აღემატება/,მაგრამ რაც მოპოვებულია,ისიც საკმარისია იმის დასადგენად,თუ რა საჭიროა კულტურული ურთიერთობა ქონია საქართველოს უცხო ქვეყნებთან,რუსეთთან და სხვა.ამას კი დიდი მნიშვნელობა აქვს.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ეთნოგრაფიული მასალები

ქორეთის მუზეუმში დაცული ექსპონატებს შორის საკმაო რაოდენობითაა წარმოდგენილი ეთნოგრაფიული მასალები.

სიტყვა "ეთნოგრაფია" ბერძნული სიტყვაა და ნიშნავს "ხალხთა აღწერას", ე.ი. "ხალხთა მცოდნეობას".

აღნიშნული მეცნიერება ძირითადად შეისწავლის ადამიანის ჩაცმულობას, ნაგებ-ჩვეულებებს, საოჯახო და საზეიმო ყოფის იარაღებს და საოჯახო მოწყობილობებს.

ადამიანთა საგანგებოების ფორმაციათა შეცვლის და საუკუნეთა მსვლელობის შედეგად იცვლება მათი ყოფა-ცხოვრება. ერთ დროს მათ მიერ ხმარებული ტანსაცმელი, საზეიმო იარაღები თუ სხვა, კარგავენ თავიანთ მნიშვნელობას და ისინი იცვლებიან ახლით.

ეთნოგრაფიის მნიშვნელობა სწორედ ისაა, რომ შეაგროვოს, აღწეროს და შეისწავლოს სხვადასხვა ეპოქის ხალხთა მიერ შექმნილი და საუკუნეთა განმავლობაში ხმარებული ყოფელი ნივთი და ამ გზით დაასაბუთოს, თუ როგორ განიცდიდა განვითარებას ადამიანთა კულტურა, შემოქმედება, ყოფა-ცხოვრება და სულიერი მიმართულება.

ქორეთის მუზეუმში დაცულია ფილთა და კაჟიანი ხიფები, მოვერცხლილი ტანსაცმელი, ეკლესიური ხანჯლები და სხვა; ძალზე საინტერესოა სხვადასხვა ოთხის ხის სასმისები ანუ ჯამები, რომელთაგან ყველაზე დიდი რვა ბოთლის ტევადობისაა. ეს ჯამები იმაზე მიგვანიშნებენ, რომ ქორეთში აღრე განვითარებული ყოფილა მევენახეობა, აგრეთვე ქარხული სუფრის ადამები, აქსესუარები და სხვა. აღსანიშნავია, რომ სხვადასხვა ზომის ჯამებიან ფვიფეულს თავისი განიმწესებული ქინძა და ხმარობენენ გარკვეული საზეიმოებლების მიხედვით.

მსგავსი სასმისების შესანიშნავი ნიმუშები უხვად აქვს შეგროვილი ყიამურში ბიუჯეტ № 12-ის ადგილობრივ მუზეუმში მოყვანილ არქეოლოგს და მხალვლის კოლერძი საბხარაძეს. ისინი შეკრებილია ყიამურის რაიონის სოფლებში.

სხვა ექსპონატებიან აღსანიშნავია მცის ერის ფიფეებე ნამოსაცმელი ხის საფიფურები, ქვის ბალასაფქვავი, მოსავლიანი მიერ გამოყენებული საყოფაცხოვრებო ნივთები და სხვა.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

დ ა მ ა ს ტ ე ბ ა

ფაქის ტრიბე ქორეთის მუზეუმში უძველეს იყო წარმოდგენილი სხვადასხვა ხელნაწერები, რომელიც ფიქრობენ ხელნაწერთა ინსტიტუტს ეკუთვნა. აქვე იყო XVIII ს. დაბეჭდილი ოთხთავი VI კანონები, აგრეთვე ბოძების სიგელები და სხვა საქმიანი ქაღალდები, საინტერესოდ გამოცემული საეკლესიო წიგნები.

ქორეთის მუზეუმში დაცულია ჯრუჭულის მონასტრის/ X ს./ და მოიანის ციხის /XVIII ს./ ფიქის ნაგებობების მიწები, სოფ. ქორეთის "მაცხოვრის-ეკლესიის/X-XI ს /, სკეთის და ეხვევის ეკლესიებზე ხმარებული კრამიტების საინტერესო ნიმუშები. აქვეა ძალზე ორიგინალური ქვის -"ბ.ციორგის" ხატი მოგებული ჯრუჭის მონასტრიდან, აგრეთვე ოლთის მთიდან და ქორეთის ეკლესიის ეზოდან მოგებული ჩუქურთმიანი ქვები.

ეროვნ. ალსანიშნავია XVI საუკუნის ლეონისშობლის ვერცხლის ხატი, რომელსაც აქვს ასოთმაკეთული წარწერა და მოგებულია საჩხერის რაიონის სოფ. ლიბორის ეკლესიიდან.

ქორეთის მუზეუმშია დაცული სოფ.საირეში მოპოვებული ანტიკური ხანის კრამიტოვანი შენობის ფოძის კვარცხლბეკის /ბაზისი/ ნიმუშები/. ამ ნიმუშებიდან ირკვევა, რომ ეს სოფელი წინაქრისტიანულ ხანაში წარმოადგენდა ბემოიმერეთის კულტურულ და [illegible] ცენტრს.

ქორეთში იგივ ორი ეკლესია:"ეკერძის" და "მაცხოვრის", აგრეთვე ციხე ,ე.წ. "ბიბლიის ციხე" და სხვა.

"ეკერძის "ეკლესიის აგების თარიღი ზუსტად დადგენილი არაა.ხალხი მას ასაბუთებენ ოქროპირ ფლის ლიტანიაც და მიყავთ შესაბამისები. მის ეზოში ყრია ცალკეული ქვები.ალბათ ,ისინი ხარის ნაგებობებია. ამჟამად არსებობს ასეთი ლეგენდა :ეკლესიაში მდგარა სანთლის ასანთები ერთი ქვა,რომელიც ვიღაცას კიბედ დაუდგამს და ვერავის ვეღარ შეძლებია მისი ამოღება.ერთ [illegible] ბებერ კაცს უნახავს სიზმარი,რომ მთიდან მის ხარებს შეეძლო ამ ქვის ამოღება.ხარებს მართლაც წამოუღიათ ქვა კიბედან, მაგრამ იგი ისეთი მძიმე ყოფილა, რომ ხარებს მუხლზე ჩოქვა უყრიათ და რაზეც ქვაბრალაც კი ფენი დაუტეხიათ,ბოლოს კი ასუბრეკიათ."

ალბათ ეს ქვა ისევ ეკლესიაში დევს.

ეროვნული ტალიზმენი იმიტომ მოვიყვანეთ, რომ ქვები მართლა ხარის ჩლიქებით რიგია ასუბრეკილი,არამედ,როგორც ალბანელები,ისინი ფაქის

[illegible]

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ერობე გამოყენებული ყოფილა ჩვენის ჩამოსასხმელი ყალიბები. როგორც ჩვენთან, "ულუბის"მასალიერად გამოჩენილია ჩვენის გამოსვლის შემდეგ დარჩენილი ბილა. შესაძლოა, რომ ეს ყალიბები სხვისე იმ სარბობზე იხმარებოდა

"მაცხოვრის "ეკლესია X-XI საუკუნის ძველია. იგი ერთია განცალკევებულ-დანგრეული და შუა საუკუნეებში ზელიანი აღდგენილა. მის კედლებში ჩაყენებულია ადრინდელი ჩუქურთმიანი ქვები ფუძეები წარწერებით. ოღონ იგი ყოფილა თანამედროვე კრამიტით. მისი ფრესკები დახატულია XVI საუკუნეში ვიზე ალბა-ნეთის მიერ. ფრესკებში წარმოდგენილია ქრისტეს და წმინდანების ცხოვრების თემების ფერადი სცენა სახარებიდან.

ფენოვან ქრისტე დახატულია კედლის აღმოსავლეთ ოთახურ კუთხეში და ერთი შეხედვით მოგვაგონებს "სვეტიცხოველში" დახატულ ქრისტეს ✠ ფრესკას. პრო-პორციულად ეს ნახატი დარეულია, ვინაიდან თავი ძალზე დიდია და იმ დროს, როცა ადამიანის თავი მის ტანში საშუალო შეიჯრებ თავსდება, ამ შემთხვევაში საგრძნობლად ვერ ჩაეტევა.

ეპიანეულების ვენახში დღემდე მოღიანად არის შენარჩენილი ეკლესიის ნაშენები ქვის დიდი საფუძველი, რომელიც ჯრუჭულის ციხასტის ბერების საკუთრებას წარმოადგენდა. ეროვნის ყანებში აგრეთვე ნახულობენ ქვის ჯაჭ-ვაცარ ორმოებს, ზოგნასა, გადმოცემით, სოფლიდან მეფის დროს მოლაღაღეთა ჩასაკირად ყოფილან.

ყველა ნაშენთაგანზე ძველი ადგილობრივ ადგილ ეროვნელ ნორჩ არქეო-ლოგებს და შეძლებისდაგვარად ყველას კიდევ...

ასეთია მოკლედ საჩვენის ზაიონის მაგნიტიანური კვლევის ძველები ეო-ზეთის სასკოლო მუზეუმის მასალების მიხედვით. მაგრამ ამ მასალებით ყველაფერი ზოგია ამოწურული. თიმოქმის ყველა დღე იქაურ მიწაზე ჩნდებიან ახალ-ახალი არქეოლოგიური მასალები, ზოგნენი ჯაკიანთ სიცოცხლეს ამბობენ მეცნიერე-ბაში.

ამ ადგილებში ეროვნელი ნორჩი არქეოლოგები კვლავ პირველობას ინა-ზრუნებენ. "Молодёжь - будущее науки" 1)", - ასეა ეროვნელი ვრო-ვ. ეფიმოვსკის მოსკოვში ანგარიშგება და ეფიზეზაფა VII მსოფლიო კონგრესზე. ნარიკა ეროვნელმა მოსაცავე-ახალგაზრდობამ ძალიან ბევრი რამ შეძინა ჩვენს ისტორიულ მეცნიერებას. მათი დაუღალავი შრომით კვლავ იბრძოლა და მეიერდეს სახელგანთქმული ეროვნის სასკოლო ისტორიულ-არქეოლოგიური მუზეუმი

1. Газета „Правда", №223 10/VIII-1964

ეროვნული ბიბლიოთეკა

გამოყენებული ლიტერატურა :

1. გ. ნიორაძე -"ქვის ხანის ადამიანები/ ნეანდერტალელი/", ნაკვეთი IV, თბილისი, 1946 წ.
2. გ. ნიორაძე -"ქვის ხანის ადამიანები /ზელა პალეოლითი/", ნაკვეთი V, თბილისი, 1948 წ.
3. ავთორმა კოლექტივი -"საქართველოს არქეოლოგია", თსუ, 1959 წ.
4. ლ. ქორიძე -"მატერიალური კულტურის უძველესი ძეგლები /საჩხერის რაიონი/", თბილისი, 1964 წ.
5. სულხან-საბა ორბელიანი -"სიტყვის კონა", თბილისი, 1949 წელი
6. ი.ჯაფარიძე-"ლიფარის ნაშრომების ადრინდელი საფეხურები საქართველოში", თბილისი, 1955 წ.
7. ა.ლონინი- "ადამიანები, კერპები და ღმერთები", თბილისი, 1965
8. ე.სახვაძე -"ქორეული მოლაშქრენი", თბილისი, 1962 წელი.
9. ბ.კუფტინი - "არქეოლოგიური კვლევები ფრიალოთში".
10. ავთორმა კოლექტივი -"საბჭოთა-ბრინჯაოს მეტალურგიის ისტორიისათვის საქართველოში", თბილისი, 1958 წ.
11. ჯ.ნადირაძის სტატია -"მატერიალური კულტურის ძეგლები ყვირილის ხეობაში", ჟურნალი "ცისკარი", №2, 1958 წ.
12. გაზეთი "კომუნისტი", № 294, 21/XII-1958 წ.
13. მ. ოტარაშვილის სტატია :"ჩვენი სკოლის მუზეუმი", საჩხერის რაიონული გაზეთი :"ოქტომბრის გზით","73, 12/ IX-1957 წ.
14. მ. ოტარაშვილის სტატია :"ჩვენი მხარის ნუმიზმატიკური ძეგლები", გაზეთი "ოქტომბრის გზით", № 79, 29/IX- 1960 წ.
15. გაზეთი "ოქტომბრის გზით", № 97, 8/XII- 1958 წ.
16. გაზეთი ოქტომბრის გზით", № 67, 25/VIII- 1955 წ.
17. ა.ფარფალავას სტატია " პალეოზოოლოგიური და არქეოლოგიური რელიქვია", გაზეთი :"ფიალეთის მაცნეული", № 179, 15/IX, 195
18. ი.ჯავახიშვილი, „ქართული ეროვნული ისტორია", ტომი I, თბილისი, 1951 წ. გვ. 98.
19. ლ. ალფაძე-ბერეკაშვილი, ივ.ჯავახიშვილის XIX. ისტორიული ისტორიკოსების სკოლიანი მიმართულება ისტორიულ ლიტერატურაში, თბილისი 1958 წელი სკოლა-ტრადიციული ნაშრომი-ტიპი ნელოვნებისა. 1960.